

จากลังกาสุกะสู่เมืองเก่าปัตตานี: การวิเคราะห์จินตภาพเมือง เพื่อหาแนวทาง การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองในบริบทพหุวัฒนธรรม From Langkasuka to Pattani's Old Town: An Analysis of the Image of the City for Guiding Conservation and Development in a Multicultural Context

ชมพูนุท คงพูนพิน* | มานัส ศรีวีณิช

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปทุมธานี 12121 ประเทศไทย

Chompoonut Kongphunphin* | Manat Srivinit

Faculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Pathum Thani, 12121, Thailand

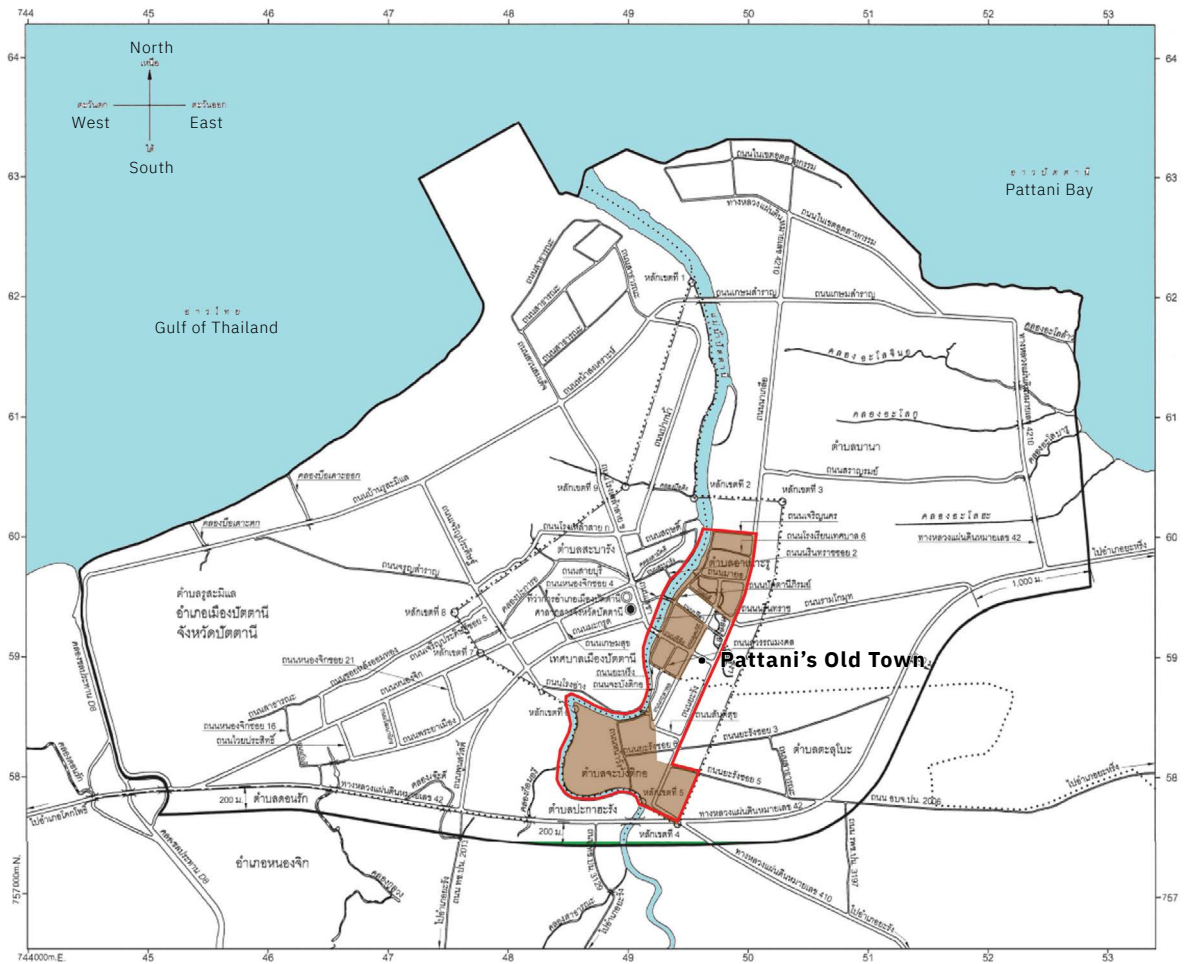
kchompoo@ap.tu.ac.th | manat-s@tu.ac.th

*Correspondence: kchompoo@ap.tu.ac.th

Received 25 - 05 - 2025
Revised 03 - 11 - 2025
Accepted 01 - 12 - 2025

บทคัดย่อ

ปัตตานีเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันยาวนาน โดยมีความสัมพันธ์กับอาณาจักรเก่าแก่บริเวณคาบสมุทรมลายู ทั้งอาณาจักรลังกาสุกะตามพรลิงค์และศรีวิชัย พัฒนาการการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม และสิ่งแวดล้อม จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ส่งผลให้ปัตตานีเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม อันเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างชาวไทยพุทธ ไทยเชื้อสายจีน และไทยมุสลิม โดยเฉพาะในพื้นที่เมืองเก่าปัตตานี ได้รับการประกาศให้เป็นเมืองเก่า จากการรับรองของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในฐานะสำนักงานเลขานุการคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2558 ครอบคลุมพื้นที่รวม 2.35 ตารางกิโลเมตร ถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วนพื้นที่ คือ พื้นที่หลัก และพื้นที่ต่อเนื่อง เป็นศูนย์รวมของ

ประชากรที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ผสมผสาน
จนเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและกลมกลืน สะท้อนออกมาเป็น
รูปธรรมในงานสถาปัตยกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ

เมืองเก่าปัตตานี
(พื้นที่ในเส้นทึบสีแดง)
Pattani's old town
(area bounded by
thick red line)

ปัจจุบันเมืองเก่าปัตตานีเริ่มมีบรรยากาศที่เงียบเหงาเนื่องจากวิถีชีวิต กิจกรรม
ของผู้คน รวมถึงการขยายตัวของเมือง และรูปแบบการสัญจรภายในเมือง
มีการเปลี่ยนแปลง อาคารเก่าจำนวนมากถูกทิ้งร้างเนื่องจากผู้อยู่อาศัยเดิม
ย้ายออกไปอยู่ต่างถิ่น อาคารบางส่วนถูกดัดแปลงเป็นบ้านร้างนก เพื่อเลี้ยง
นกนางแอ่นสำหรับเก็บรังไข่ขาย ขณะที่บางอาคารถูกทุบทำลายและสร้างใหม่
เป็นอาคารพาณิชย์ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ อาจส่งผลให้ประวัติศาสตร์และ
ความสำคัญของพื้นที่เลือนรางหายไป

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ และระบุตำแหน่ง ขององค์ประกอบ จินตภาพเมือง ได้แก่ เส้นขอบ (Edges) เส้นทาง (Paths) จุดรวมกิจกรรม (Nodes) ย่าน (Districts) และจุดหมายตา (Landmarks) ในเมืองเก่าปัตตานี ตามแนวคิดของเควิน ลินช์ (Kevin Lynch) โดยการสำรวจ 1) ลักษณะทาง กายภาพ และบริบทการใช้พื้นที่ ในประเด็นความเป็นย่าน กิจกรรมในพื้นที่ บรรยากาศ และการสัญจร 2) อาคาร ในประเด็นตำแหน่งที่ตั้ง ลักษณะและ รูปแบบ บทบาท และการใช้ประโยชน์ เทียบเคียงกับการทบทวนวรรณกรรม ที่เกี่ยวข้อง อันครอบคลุมทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองเก่าปัตตานี พื้นที่ และอาคารในเมืองเก่า รวมทั้งจินตภาพเมือง อัตลักษณ์ และสังคม พหุวัฒนธรรม

ผลการศึกษาพบว่าเมืองเก่าปัตตานีมีองค์ประกอบจินตภาพเมืองทั้ง 5 ประเภท กระจายอยู่ทั่วพื้นที่ทั้งแม่น้ำปัตตานี โครงข่ายเส้นทางสัญจรทางน้ำและทางบก พื้นที่สาธารณะ อาคารและสถานที่สำคัญของชุมชนและเมือง เช่น วัด มัสยิด ศาลเจ้า และสะพานประวัติศาสตร์โดยในพื้นที่หลัก ประกอบด้วย 3 ย่านชุมชน ได้แก่ ชุมชนชาวไทยพุทธ ไทยเชื้อสายจีน และไทยมุสลิม ส่วนพื้นที่ต่อเนื่องของ เมืองเก่าเป็นย่านเศรษฐกิจใหม่ และพื้นที่ส่วนขยายของชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน (ตอนบน) และไทยมุสลิม (ตอนล่าง) การวิเคราะห์จินตภาพเมืองนี้นำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงอนุรักษ์และการพัฒนาเมือง ให้มีอัตลักษณ์ย่านชุมชนประวัติศาสตร์ ที่เด่นชัด ภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมที่สันติสุข

คำสำคัญ: เมืองเก่าปัตตานี, พหุวัฒนธรรม, จินตภาพเมือง, อนุรักษ์และ พัฒนาเมือง

Abstract

Pattani is a historically and culturally significant region with deep roots in ancient civilizations that once thrived on the Malay Peninsula, including Langkasuka, Tambralinga, and Srivijaya. Over the centuries, Pattani has experienced extensive historical, social, and morphological transformations, shaping its unique identity as a multicultural society. Today, Pattani is home to a diverse population comprising Thai Buddhists, Thai Chinese, and Thai Muslims, who coexist and contribute to the area's distinctive cultural fabric. The Old Town of Pattani stands as a testament

to the harmonious blending of these diverse traditions and way of life, showcasing a rich and varied cultural amalgamation.

In recognition of its historical and cultural significance, the Old Town of Pattani was officially designated as a historic city on March 10, 2015. This certification was issued by the Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (ONEP), which acts as the Secretariat for the Committee for the Conservation and Development of Rattanakosin and Historic Towns. The designated historic area spans approximately 2.35 square kilometers and is divided into a core area and surrounding zones. Within this historic district, the Old Town serves as a hub of ethnic, religious, and cultural diversity. The unique cultural identity of this area is reflected not only in its architecture but also in the daily interactions and communal activities of its residents, revealing a tangible blend of traditions, beliefs, and lifestyles.

Despite its historical and cultural significance, the Old Town of Pattani has experienced a decline in vibrancy in recent years. Changes in local lifestyles and activities, urban expansion, and transportation patterns have led to the abandonment of many historic buildings. Some structures have been repurposed as swiftlet houses, while others have been demolished and replaced with commercial buildings. These changes pose a significant risk to the preservation of the area's historical significance and cultural identity.

This study aims to analyze and identify the spatial components of Pattani's city image based on Kevin Lynch's urban imagery framework, which includes edges, paths, nodes, districts, and landmarks. The research methodology involves a survey focusing on two main areas: (1) the physical characteristics and spatial context of the area, including neighborhood identity, activities, atmosphere, and circulation, and (2) the buildings in terms of their location, form, function, and utilization. The findings will be compared with relevant literature covering the history of Pattani's Old Town, its spatial and architectural features, urban imagery, identity, and multicultural society.

The study reveals that all five components of urban imagery are identifiable in the Old Town. Notable features include the Pattani River, an intricate system of canals and roads, various public spaces, and prominent cultural landmarks such as temples, mosques, shrines, and historic bridges. The core area comprises three principal ethnic communities: Thai Buddhists, Thai Chinese, and Thai Muslims. The surrounding areas include newly developed economic zones and the extended settlements of the Thai Chinese (in the upper section) and Thai Muslims (in the lower section).

These findings underscore the importance of informed urban planning, conservation strategies, and efforts to sustain Pattani's unique cultural and historical identity within a peaceful, multicultural framework. Scholars, urban planners, and cultural heritage professionals play crucial roles in this endeavor.

Keywords: Pattani Old Town, multicultural society, urban imagery, city conservation and development

1. เมืองเก่าปัตตานี

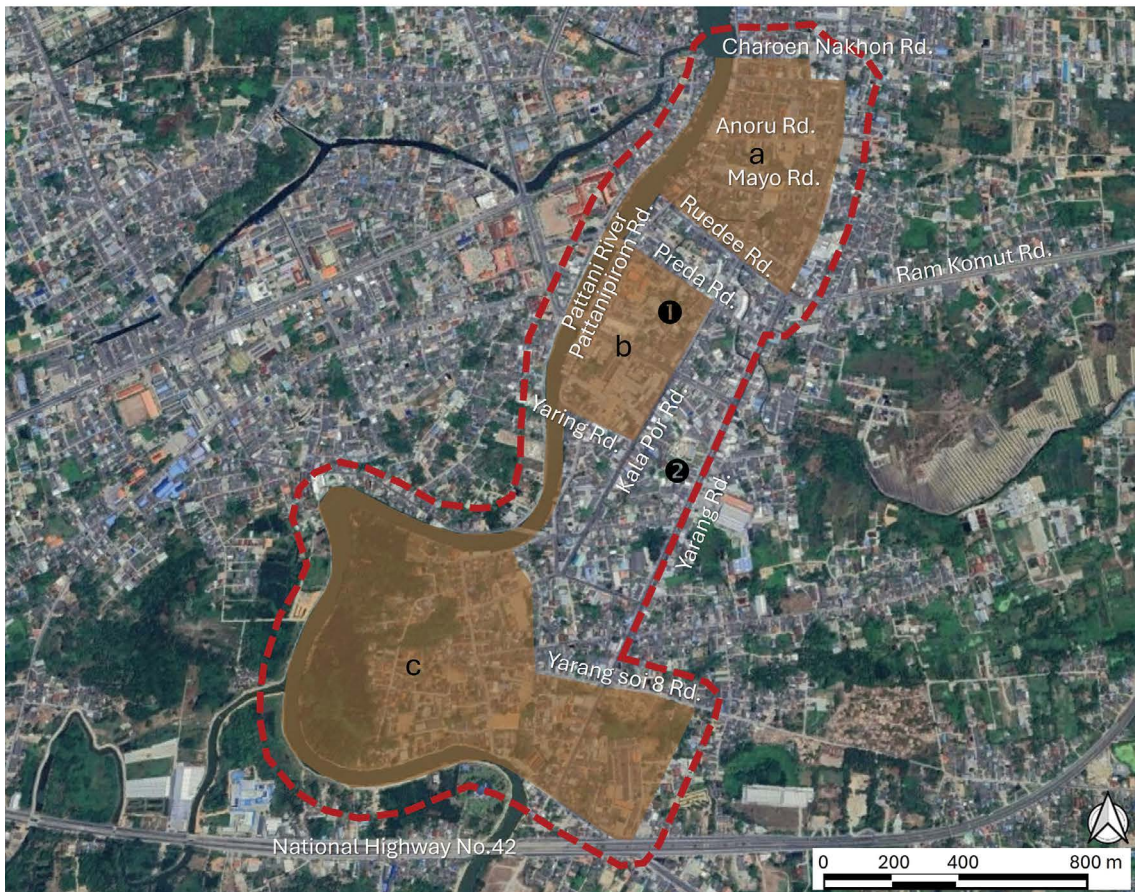
เมืองเก่าปัตตานีเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม ที่เป็นศูนย์รวมของประชากรหลากหลายเชื้อชาติ ศาสนา โดยสืบเนื่องมาจากความเจริญรุ่งเรืองทางการปกครองและการค้าในอดีต จึงมีการรับเอาอารยธรรมจากชนชาติต่าง ๆ มาผสมผสานจนเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและกลมกลืนทั้งด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม เป็นที่อยู่อาศัยของทั้งชาวไทยพุทธชาวไทยมุสลิม และชาวไทยเชื้อสายจีน โดยตอนบนสุดของเมืองเก่า บริเวณถนนอาเนาะรู และถนนฤดี เป็นที่ตั้งของย่านชุมชนไทยเชื้อสายจีน มีลักษณะเป็นย่านการค้า เรียกกันว่าชุมชนก๊อดาจีนอ หรือชุมชนหัวตลาด ภายในชุมชนมีอาคารบ้านเรือนแบบจีน จีนผสมมลายู และจีนผสมตะวันตก ถัดลงมาตามแนวแม่น้ำปัตตานี ระหว่างถนนปัตตานีภิรมย์ ถนนพิพิธ และถนนยะรัง เป็นย่านชุมชนไทยพุทธ มีวัดตานีนรสโมสร (วัดบางน้ำจืด) เป็นศูนย์กลางของชุมชน ส่วนตอนล่างของเมืองเก่า บริเวณพื้นที่ด้านใต้ของแม่น้ำปัตตานี เชื่อมต่อกับถนนปัตตานีภิรมย์ และถนนยะรัง เป็นย่านชุมชนไทยมุสลิม หรือมลายูจะบังติกอ มีวังเก่าของเจ้าเมืองปัตตานี และมีสยิดเป็นศูนย์กลางของชุมชน

เมืองเก่าปัตตานี มีการแบ่งเขตพื้นที่ โดยกำหนดจากแนวเขตโบราณสถาน และองค์ประกอบหลักของเมือง เป็นพื้นที่หลัก และพื้นที่ต่อเนื่อง (Fig. 1) โดยพื้นที่หลักมีเนื้อที่รวมประมาณ 1.23 ตารางกิโลเมตร (767.02 ไร่) ประกอบด้วยพื้นที่ 3 บริเวณ เชื่อมต่อกันโดยแม่น้ำปัตตานี¹

- 1) กลุ่มพื้นที่ทางทิศเหนือ ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ถนนเจริญนครลงมาด้านทิศใต้ ริมถนนอาเนาะรู ถนนมายอ ถนนฤดี และถนนปัตตานีภิรมย์ด้านทิศตะวันตก ได้แก่ พื้นที่บริเวณศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ย่านชินโนกัมปงบนถนนอาเนาะรู ย่านการค้าเก่าบนถนนฤดี และย่านชุมชนโดยรอบ
- 2) กลุ่มพื้นที่ตอนกลาง เป็นย่านเศรษฐกิจใหม่ที่เกิดขึ้นริมถนนยะรัง ได้แก่ บริเวณย่านการค้าเก่าบนถนนปัตตานีภิรมย์ ซึ่งมีตึกแถวเก่าที่มีเอกลักษณ์เรียงรายเกาะกลุ่มกันอย่างต่อเนื่อง
- 3) กลุ่มพื้นที่ทางทิศใต้ เป็นบริเวณเมืองเก่าจะบังติกอ ประกอบด้วยวังเจ้าเมืองสุสานโต๊ะอาเยาะห์ และย่านชุมชนโดยรอบ โดยมีมัสยิดรายอฟาฎอนีเป็นศูนย์กลางของย่าน

ส่วนพื้นที่ต่อเนื่องมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 1.12 ตารางกิโลเมตร² (701.69 ไร่) ได้แก่ พื้นที่บริเวณมัสยิดกลางปัตตานี ตลาดเทศวิวัฒน์ 1 และตลาดสดเทศบาลเมืองปัตตานี บนถนนสุวรรณมงคล และแนวกั้นในระยะ 100 เมตรจากพื้นที่หลักทั้งหมดสองฝั่งแม่น้ำปัตตานี รวมถึงชุมชนฝั่งตะวันตกของถนนยะรัง

ในปัจจุบันเมืองเก่าปัตตานีเริ่มมีบรรยากาศที่เงียบเหงา เนื่องจากวิถีชีวิตและกิจกรรมต่าง ๆ ของคน รูปแบบการขยายตัวของเมือง และการสัญจรภายในเมืองเปลี่ยนแปลงไป อาคารในเมืองเก่าจำนวนมากถูกทิ้งร้าง เนื่องจากผู้อยู่อาศัยเดิมย้ายออกไปจากพื้นที่ บางก็เปลี่ยนอาคารที่อยู่อาศัยเป็นบ้านร้างนกล่าสำหรับใช้เลี้ยงนกนางแอ่นเพื่อเก็บรังไปขาย หรือทุบอาคารเดิมที่มีคุณค่าทิ้งไป แล้วสร้างใหม่เป็นอาคารพาณิชย์ ส่งผลให้คนในชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และได้ร่วมมือกันฟื้นฟูเมืองเก่าให้กลับมามีชีวิตชีวาอีกครั้ง ด้วยการสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพวาดสตรีทอาร์ต รวมทั้งการอนุรักษ์ฟื้นฟูอาคารเก่า และวิถีชีวิตคนในชุมชน เพื่อส่งเสริมการบอกเล่าเรื่องราวที่เป็นอัตลักษณ์ ความเป็นชุมชน วัฒนธรรมของปัตตานี ที่สะท้อนความหลากหลายของวัฒนธรรมไทยพุทธ ไทยเชื้อสายจีน และไทยมุสลิม

- 1** Pattani's old town
- 1** The core area: 1.23 km²
- a Northern area zone
- b Central area zone
- c Southern area zone
- 2** The surrounding zone: 1.12 km²

ภาพ 1 / Fig 1

ภาพ 1

เมืองเก่าปัตตานี

Fig 1

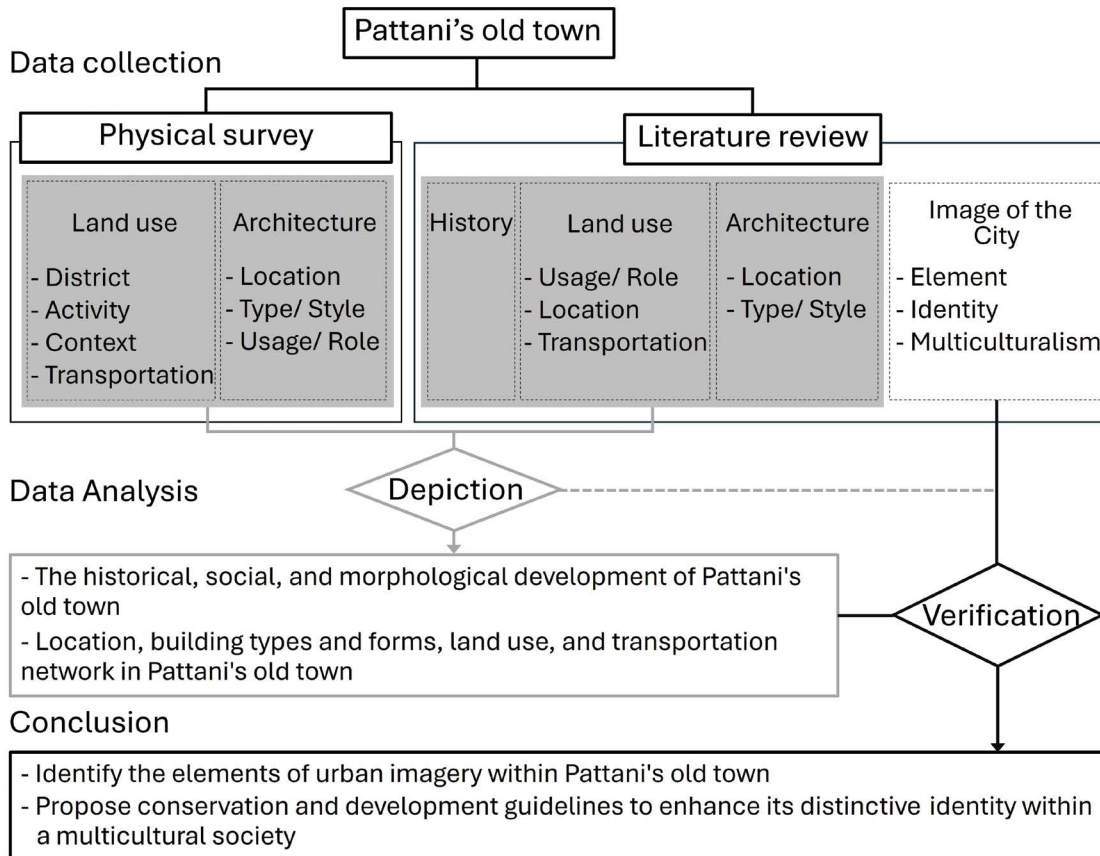
Pattani's old town

การวิเคราะห์และระบุงค์ประกอบเมืองเก่าปัตตานีตามหลักจินตภาพเมืองที่แสดงลักษณะเฉพาะ 5 ประการ ประกอบด้วย เส้นขอบ เส้นทาง จุดรวมกิจกรรม ย่าน และจุดหมายตา³ ด้วยการศึกษาและวิเคราะห์รูปทรงโครงสร้างพื้นฐานของเมือง กับความสัมพันธ์ของพื้นที่และสถาปัตยกรรม⁴ จะทำให้ทราบถึงพัฒนาการการเกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงทางด้านประวัติศาสตร์สังคม และสิ่งแวดล้อม⁵ รวมทั้งทราบประเภทและตำแหน่งขององค์ประกอบจินตภาพเมือง⁶ ที่ผสมผสานจนเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นและกลมกลืนทั้งด้านวิถีชีวิต สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรม⁷ ของเมืองเก่าปัตตานี เพื่อนำไปสู่การให้แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองให้มีอัตลักษณ์ย่านชุมชนประวัติศาสตร์ที่เด่นชัดขึ้น ภายใต้การดำรงวิถีชีวิตแบบพหุวัฒนธรรมอย่างสันติสุขของชุมชน และการดึงดูดกลุ่มผู้สนใจเข้ามาเยี่ยมชมพื้นที่เมืองเก่ามากยิ่งขึ้น

2. วิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ใช้พื้นที่เมืองเก่าปัตตานีเป็นพื้นที่ศึกษา โดยมีขอบเขตพื้นที่ (Fig. 1) และมีลำดับการศึกษาค้นคว้า 3 ขั้นตอน (Fig. 2)

- 1) การรวบรวมข้อมูล ดำเนินการในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2567 โดยสำรวจลักษณะกายภาพและการใช้พื้นที่ ผ่านการทำแผนที่ระบุตำแหน่งกิจกรรมอาคาร และสถานที่สำคัญ ร่วมกับการจดบันทึกและถ่ายภาพ เพื่อตรวจสอบความเป็นย่าน กิจกรรม บรรยากาศ และการสัญจร รวมถึงสำรวจอาคารด้านที่ตั้ง รูปแบบ บทบาท และการใช้ประโยชน์ พร้อมเปรียบเทียบกับวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ครอบคลุมประวัติศาสตร์เมืองเก่าปัตตานี พื้นที่อาคาร จินตภาพเมือง อัตลักษณ์ และสังคมพหุวัฒนธรรม
- 2) การวิเคราะห์ข้อมูล การรวบรวมข้อมูลจะได้ผลการศึกษาขั้นต้น คือพัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ สังคม และสิ่งแวดล้อมของเมืองเก่าปัตตานี ทั้งนี้ข้อมูลจากการสำรวจจะถูกจำแนกตามองค์ประกอบจินตภาพเมือง วิเคราะห์ฐานเมือง โดยดูความสัมพันธ์ของอาคารกับโครงสร้างถนน ย่าน กิจกรรม และพื้นที่สาธารณะ เพื่อชี้ให้เห็นพลวัตการเปลี่ยนแปลงของเมืองเก่า รวมถึงการวิเคราะห์คุณค่าอาคารในด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และสังคม-วัฒนธรรม
- 3) การสรุปผล องค์ประกอบภายในเมืองเก่าปัตตานี ทั้งพื้นที่ อาคาร และโครงข่ายการสัญจร จะถูกระบุ และจัดประเภทตามองค์ประกอบจินตภาพเมือง และนำเสนอเป็นแผนภาพ ประกอบกับเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าปัตตานี ให้มีอัตลักษณ์ที่เด่นชัด ภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรม ในรูปแบบการพรรณนา

ภาพ 2 / Fig 2

ภาพ 2

วิธีการและขั้นตอนการวิจัย

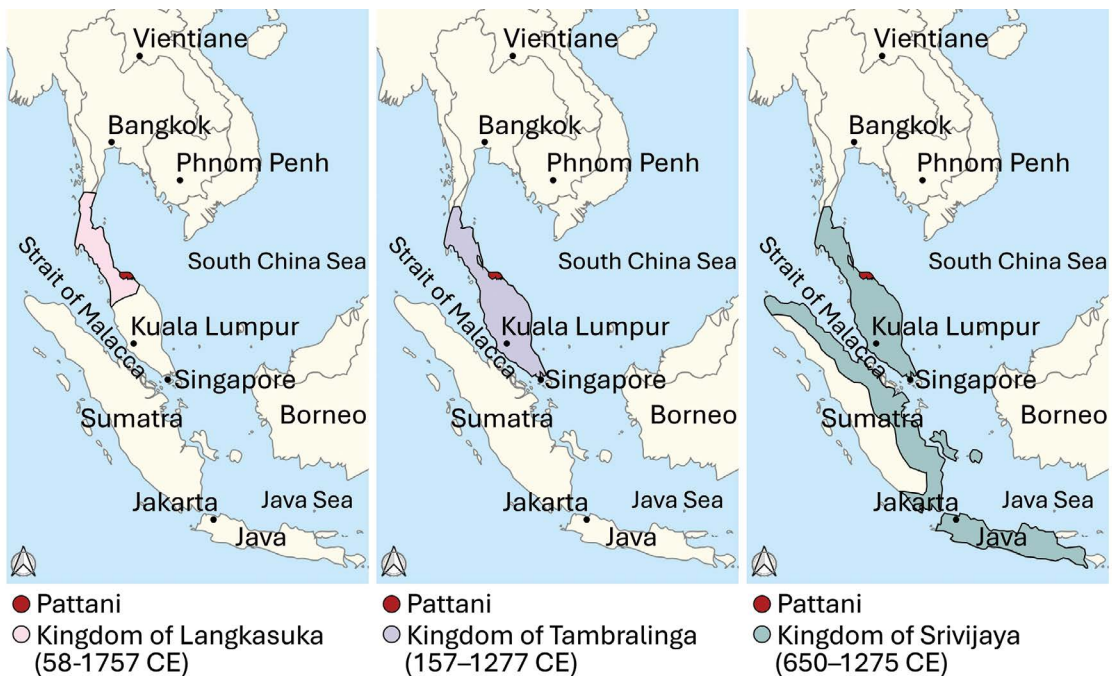
Fig 2

Research methodology

3. พัฒนาการการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงทางด้าน ประวัติศาสตร์ สังคม และสัณฐานวิทยา ของเมืองเก่าปัตตานี

3.1 ประวัติศาสตร์และสังคมของเมืองเก่าปัตตานี

ปัตตานีมีบทบาททางการค้า และมีพัฒนาการทางการเมืองการปกครองมาเป็นเวลานาน ด้วยมีทำเลที่ตั้งบนคาบสมุทรมลายู ซึ่งเป็นศูนย์กลางระหว่างจีน อินเดีย อาหรับ และเปอร์เซีย ประกอบกับได้มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรเก่าแก่บริเวณคาบสมุทรมลายู ทั้งอาณาจักรลังกาสุกะ (พ.ศ. 601-2300) อาณาจักรตามพรลิงค์ (พ.ศ. 700-1820) และอาณาจักรศรีวิชัย (พ.ศ. 1193-1818) (Fig. 3) ส่งผลให้ปัตตานีเป็นเมืองท่าที่มีชื่อเสียง มีความโดดเด่นในการเป็นศูนย์กลางการค้ากับประเทศคู่ค้าตามแนวชายฝั่ง เช่น เมืองท่าสุรัต มะละบาร์ กัวลาลัมเปอร์ของอินเดีย และเมืองท่าอิราโตะของญี่ปุ่น และการเผยแพร่ศาสนา โดยเฉพาะศาสนาพุทธ และอิสลาม

ภาพ 3 / Fig 3

ภาพ 3

ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานี
กับกับอาณาจักรเก่าแก่
บริเวณคาบสมุทรมลายู

Fig 3

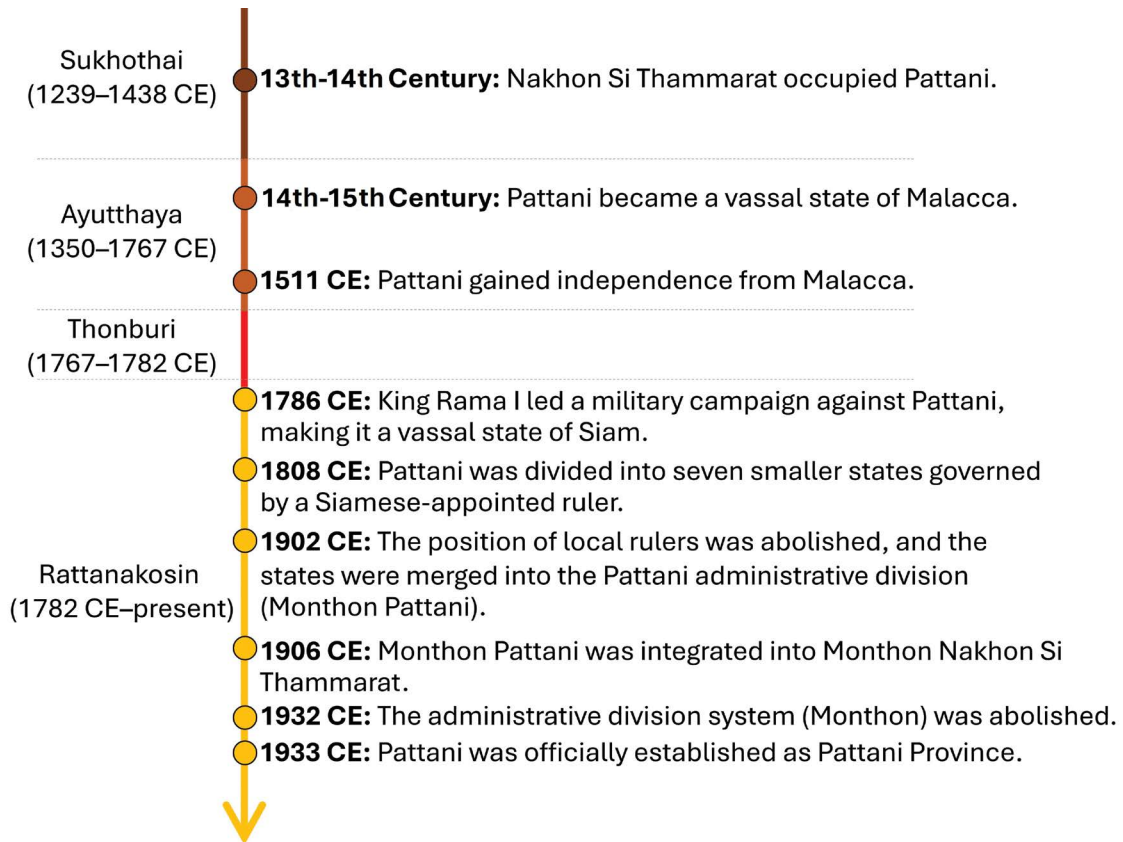
The relationship between
Pattani and the ancient
kingdoms of the Malay
Peninsula

พัฒนาการทางสังคมของเมืองเก่าปัตตานี สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ที่สัมพันธ์กับปัจจัยทางประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ และความมั่นคง เริ่มจากการเป็นรัฐการค้าที่ดึงดูดผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์และศาสนา ทำให้ปัตตานีเป็นสังคมพหุวัฒนธรรม⁸ ที่เต็มไปด้วยการผสมผสานทางภาษา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต ทั้งนี้การเปลี่ยนศาสนาพุทธไปเป็นอิสลามของชนชั้นปกครอง ช่วง พ.ศ. 2043⁹ เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้โครงสร้างสังคมเปลี่ยนแปลงไป จนเมืองกลายเป็นศูนย์กลางอิสลามในภูมิภาค¹⁰ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกายภาพของเมือง ทั้งการมีศาสนสถานที่หลากหลาย เช่น มัสยิด วัด และศาลเจ้า ตลอดจนย่านการค้า ที่รองรับผู้คนต่างเชื้อชาติและศาสนา ต่อมาในสมัยที่ปัตตานีอยู่ภายใต้อำนาจสยาม โครงสร้างการปกครองและโครงสร้างพื้นฐานใหม่ เช่น ถนนและอาคารราชการ ซึ่งได้รับรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และนำไปสู่การกระจายตัวของชุมชน เช่น ย่านจีนที่ขยายตัวบริเวณการค้า ชุมชนไทยพุทธที่เกิดจากการเข้ามาของข้าราชการ และชุมชนมลายูที่คงอยู่ในย่านดั้งเดิม สะท้อนพลวัตของการผสมผสานกับการรักษาอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ นโยบายรัฐและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้เมืองเก่าเสื่อมถอย การค้าลดความสำคัญ และประชากรลดจำนวนลง แต่ผู้คนที่เหลือยังคงรักษาวิถีดั้งเดิม สะท้อนผ่านอาคารเก่าแก่ ร้านค้า และศาสนสถานที่ยังเป็นศูนย์กลางชุมชน

ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนใต้ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ได้เป็นส่วนหนึ่งที่สร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิต และความสัมพันธ์ของผู้คน ทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐาน กิจกรรมเศรษฐกิจและสังคมในย่านเมืองเก่าลดลง ร้านค้าและพื้นที่สาธารณะบางส่วนถูกปล่อยร้างทั้งยังทำให้พื้นที่อยู่อาศัย และย่านการค้าถูกแบ่งชัดเจนขึ้นตามกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนา แตกต่างจากอดีตที่มีการอยู่ร่วมกันอย่างหนาแน่นและผสมผสาน การเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่า สังคมปัตตานีมิได้พัฒนาเพียงจากบทบาททางเศรษฐกิจ และการเมืองเท่านั้น แต่ยังถูกกำหนดทิศทางโดยปัจจัยด้านความมั่นคง ซึ่งส่งผลต่อทั้งผู้คน โครงสร้างสังคม และกายภาพของเมืองเก่าที่ดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน¹¹

ปัตตานีมีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ในยุคประวัติศาสตร์ไทย โดยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา (Fig. 4) ปัตตานีมีชื่อเรียกว่าโกตามหลิชัย (โกตามหลิชัย)¹² มีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศฝ่ายใต้ที่ต้องสวามิภักดิ์ต่อเมืองขนาดใหญ่กว่า คือ นครศรีธรรมราช-สุโขทัย ด้วยนครศรีธรรมราชได้ตกเป็นเมืองขึ้นของสุโขทัยใน พ.ศ. 1837 ล่วงมาจนถึงสมัยอยุธยา ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1991-2031) จนในพ.ศ. 2045 โปรตุเกสได้ยึดครองมะละกาและพยายามขยายอิทธิพลทางการค้าขึ้นมาจากตอนเหนือของคาบสมุทรมลายู ประกอบกับสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072) ทรงยินยอมให้โปรตุเกสเข้ามาตั้งสถานีการค้าในเมืองชายฝั่งทะเล ส่งผลให้ปัตตานีเป็นเมืองท่าหลักเมืองหนึ่งที่มีความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้เจ้าเมืองปัตตานีพยายามเป็นอิสระจากสยาม และทำการแข็งเมืองต่อสยามบ่อยครั้งเมื่อมีโอกาส¹³

สมัยรัตนโกสินทร์ ใน พ.ศ. 2329 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 ทรงยกทัพไปตีเมืองปัตตานีไว้ได้ ปัตตานีจึงถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งและกลายเป็นเมืองขึ้นของสยามเรื่อยมา ทั้งนี้ พ.ศ. 2351 สยามต้องการลดทอนอำนาจของปัตตานี จึงแบ่งการปกครองของเมืองปัตตานีออกเป็น 7 เมือง โดยแต่งตั้งเจ้าเมืองจากสยามเป็นผู้ปกครอง ต่อมาในพ.ศ. 2445 ได้มีการยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมือง และรวมเมืองต่างๆ เข้าเป็นมณฑลปัตตานี จนในพ.ศ. 2449 มณฑลปัตตานีได้ถูกรวมกับมณฑลนครศรีธรรมราช จนกระทั่ง พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลและจัดการบริหารราชการส่วนภูมิภาคโดยจัดตั้งเป็นจังหวัด และอำเภอปัตตานี จึงได้รับการยกฐานะเป็นจังหวัดตั้งแต่ พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา¹⁴

ภาพ 4 / Fig 4

ภาพ 4

ลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
ตามลำดับเวลาของเมืองเก่า
ปัตตานีในยุคประวัติศาสตร์
ไทย

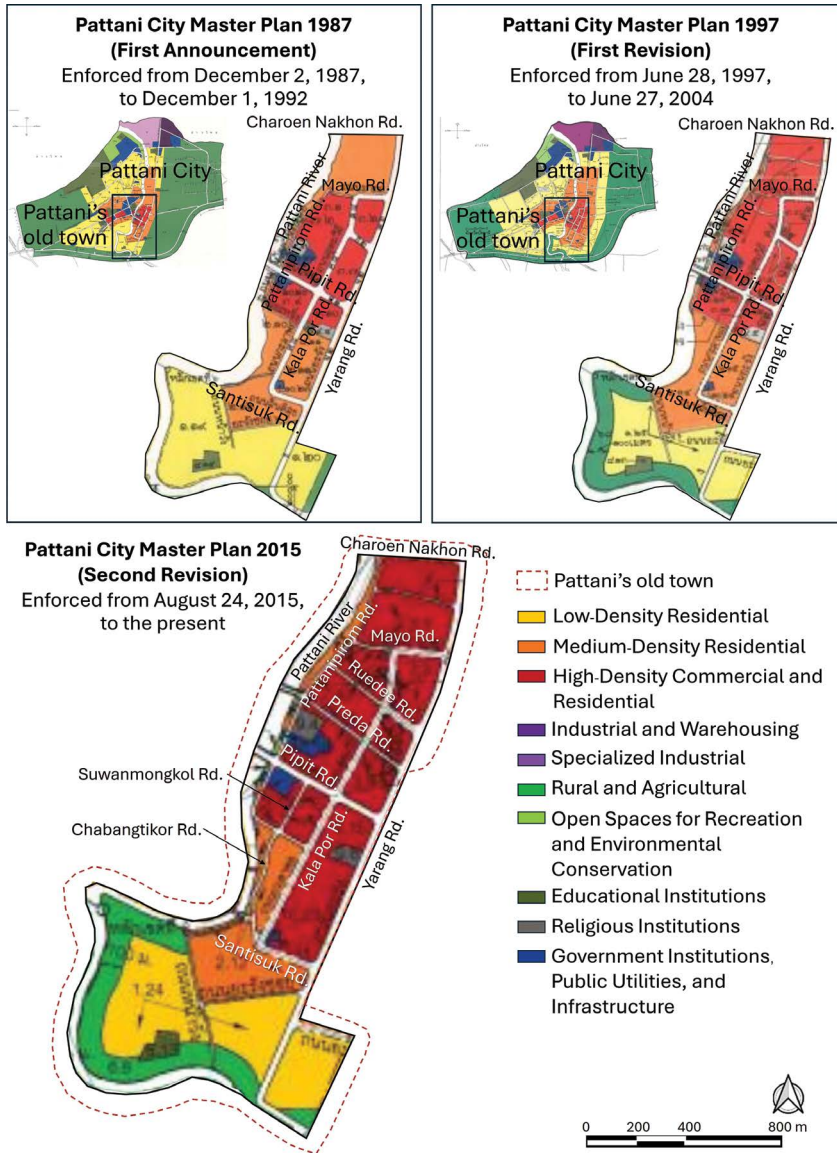
Fig 4

The chronological
sequence of events in
Pattani's old town during
Thailand's historical era

3.2 พัฒนาการการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลง ทางด้านสิ่งแวดล้อมวิทยา

พัฒนาการทางสิ่งแวดล้อมวิทยาของเมืองเก่าปัตตานี มีความสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์บริเวณปากแม่น้ำปัตตานี ที่ไหลลงสู่อ่าวไทย ส่งผลให้พื้นที่นี้ถูกใช้เป็นพื้นที่ตั้งถิ่นฐาน และการค้าทางทะเลมาตั้งแต่อดีต เมืองจึงก่อตัวขึ้นบนที่ราบลุ่มริมน้ำ สะท้อนบทบาททางการค้าและการปกครองโดยศูนย์กลางเมืองเชื่อมโยงกับท่าเรือย่านการค้า และศาสนสถานที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชนมลายู จีน และไทยพุทธ ต่อมาเมื่อปัตตานีถูกเปลี่ยนสถานะจากประเทศราชที่มีอำนาจปกครองตนเอง มาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรไทยโดยสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2452 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁵ การบริหารเมืองถูกจัดระเบียบใหม่ ก่อให้เกิดย่านราชการ ถนน และพื้นที่ทหาร ส่งผลให้สิ่งแวดล้อมเมืองเปลี่ยนจากเมืองท่าที่พึ่งพาแม่น้ำ ไปสู่เมืองที่เชื่อมโยงกับโครงข่ายคมนาคมทางบก และมีการจัดวางพื้นที่สะท้อนโครงสร้างสังคมใหม่ เช่น ย่านไทยพุทธ ชาวจีน และมลายูดั้งเดิม จนกระทั่งปัจจุบัน เมืองเก่าเผชิญการเสื่อมถอยทางเศรษฐกิจ แม้ผลกระทบจากสถานการณ์ความมั่นคงส่งผลให้ย่านการค้าเก่าซบเซาอาคารหลายแห่งถูกปล่อยร้าง แต่โครงสร้างสิ่งแวดล้อมเดิมยังคงปรากฏ เช่น แนวถนน แม่น้ำ และอาคารเรือนแถวไม้ หรือตึกแถวจีน ที่เป็นหลักฐานของความรุ่งเรืองในอดีตทำให้สิ่งแวดล้อมวิทยาของปัตตานียังคงเป็นร่องรอยสะท้อนพลวัตทางประวัติศาสตร์ การเมือง การค้า และสังคมที่สืบเนื่องถึงปัจจุบัน ในขณะเดียวกัน เมืองเก่าปัตตานียังได้รับการวางแผนอนุรักษ์ในฐานะมรดกวัฒนธรรมที่ยังมีชีวิต¹⁶ โดยมุ่งรักษาเอกลักษณ์ทางกายภาพของผังเมือง อาคารเก่า และภูมิทัศน์ ตลอดจนการผสมผสานกับการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ใหม่เพื่อความยั่งยืน

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่เมืองเก่าปัตตานี จากผังการใช้ประโยชน์ที่ดินของผังเมืองรวมเมืองปัตตานี พ.ศ. 2530 (แรกประกาศ)¹⁷ พ.ศ. 2540 (ปรับปรุงครั้งที่ 1)¹⁸ และ พ.ศ. 2558 (ปรับปรุงครั้งที่ 2)¹⁹ (Fig. 5) แสดงให้เห็นว่า พื้นที่เมืองเก่าปัตตานีมีความเจริญขึ้นอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากการเปลี่ยนสีผังจากที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลางไปเป็นที่ดินประเภทพาณิชยกรรม และที่อยู่อาศัยหนาแน่นมาก บริเวณพื้นที่ตอนบนของพื้นที่เมืองเก่า ตั้งแต่ถนนมายอไปจนถึงถนนเจริญนคร และการกำหนดพื้นที่

ภาพ 5

การเปลี่ยนแปลงการใช้
ประโยชน์ที่ดินของผังเมือง
รวมเมืองปัตตานีตั้งแต่
พ.ศ. 2530 (แรกประกาศ)
ถึงปัจจุบัน

Fig 5

Changes in land use
planning of Pattani city
plan from 1987
(First announcement)
to the present

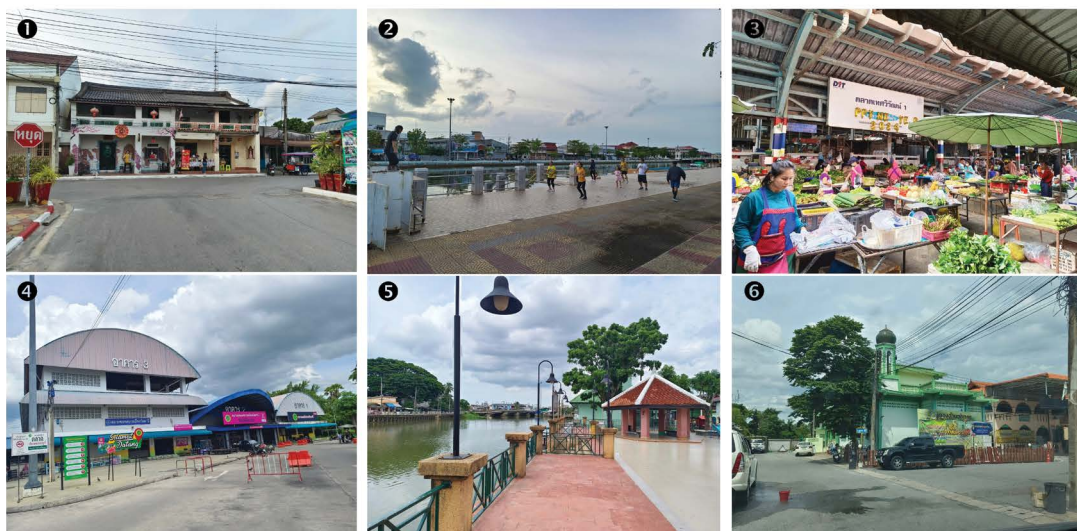
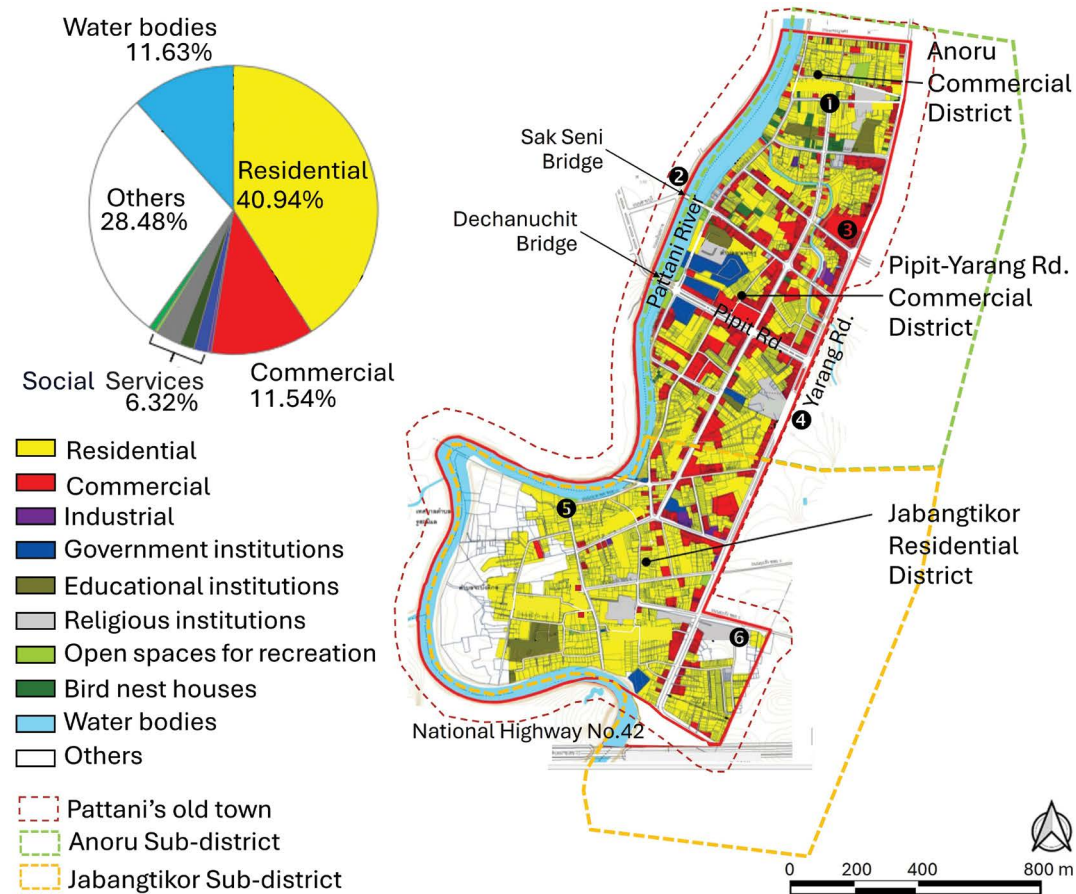
ภาพ 5 / Fig 5

ริมแม่น้ำปัดตานีฝั่งตะวันออกตอนล่างให้เป็นที่ดินประเภทที่โล่งเพื่อนันทนาการและการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การขยายเขตทางและการตัดถนนเพิ่ม ในผังเมืองรวมเมืองปัตตานี พ.ศ. 2540 (ปรับปรุงครั้งที่ 1) ซึ่งประกาศใช้บังคับ 28 มิถุนายน 2540 สิ้นสุดการบังคับ 27 มิถุนายน 2547 และการตัดถนนเพิ่มบริเวณพื้นที่ตอนบนและตอนกลางของพื้นที่เมืองเก่า ทั้งถนนฤดีและถนนปริดาเชื่อมต่อกับถนนปัตตานีภิรมย์และถนนสุวรรณมงคล และจะบังติกอเชื่อมต่อกับถนนพิพิธและถนนสันติสุข ในผังการใช้ประโยชน์ที่ดินของผังเมืองรวมเมืองปัตตานี พ.ศ. 2558 (ปรับปรุงครั้งที่ 2) ซึ่งประกาศใช้บังคับ 24 สิงหาคม 2558 เรื่อยมา

ปัจจุบันเมืองเก่าปัตตานีมีกิจกรรมและการใช้ประโยชน์ที่ดิน เส้นทางสัญจรและการคมนาคมขนส่ง และสถาปัตยกรรม ดังนี้

3.2.1 กิจกรรมและการใช้ประโยชน์ที่ดิน

พื้นที่เมืองเก่ามีการใช้พื้นที่สำหรับการอยู่อาศัยมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40.94 รองลงมาเป็นพื้นที่อื่นๆ แหล่งน้ำ พาณิชยกรรม บริการสังคม อันได้แก่ พื้นที่นันทนาการ สถาบันศาสนา สถานศึกษา และสถาบันราชการ คิดเป็นร้อยละ 28.48, 11.63, 11.54, 6.32 ตามลำดับ นอกจากนี้ ภายในย่านเมืองเก่ายังมีบ้านรั้งนก กระจายอยู่ในชุมชน คิดเป็นร้อยละ 1.09 (Fig. 6) พื้นที่ตอนบนและตอนกลางมีความหนาแน่นอาคาร และมีความหลากหลายของกิจกรรมมากกว่าพื้นที่ตอนล่างของย่าน โดยพื้นที่ตอนบนมีลักษณะเด่น คือ เป็นย่านการค้าเก่าที่ชาวบ้านใช้ที่พักอาศัยเปิดเป็นร้านค้าชั้นล่าง ส่วนชั้นบนของอาคารใช้เป็นที่พักอาศัย ซึ่งคนในชุมชนเรียกว่าย่านการค้าอาเนาะรูตอนกลาง มีลักษณะเด่นเป็นย่านการค้าสมัยใหม่ เป็นที่ตั้งของตลาด และห้างสรรพสินค้า ส่วนตอนล่างมีลักษณะเด่นเป็นชุมชนที่อยู่อาศัย

ภาพ 6 / Fig 6

ภาพ 6

สัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดิน
ภายในเขตเมืองเก่าปัตตานี

Fig 6

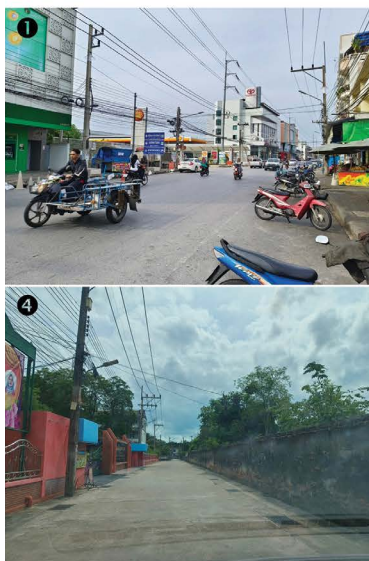
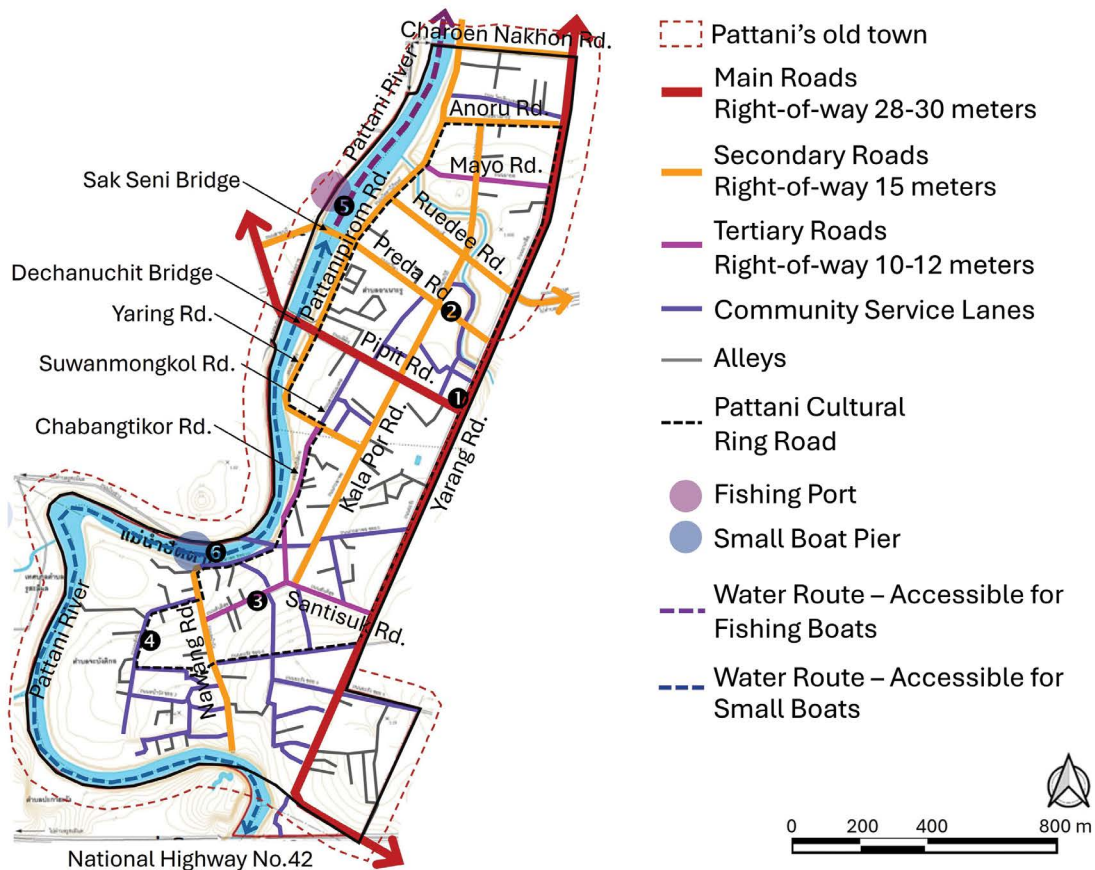
The Proportion of land use
within Pattani's old town

3.2.2 เส้นทางสัญจรและการคมนาคมขนส่ง

โครงข่ายการคมนาคมขนส่งในย่านเมืองเก่า มีการคมนาคมหลัก 2 ประเภท²⁰ (Fig. 7) โดย 1) การคมนาคมขนส่งทางบก ประกอบด้วย ถนนสายหลัก เป็นถนนบริการเมืองศูนย์กลาง มีเขตทาง 28-30 เมตร ได้แก่ ถนนยะรัง และถนนพิพิธ ถนนสายรอง มีเขตทาง 15 เมตร ได้แก่ ถนนปัตตานีภิรมย์ เจริญนคร อาเนาะรู ฤดี ปรีดา อุดมวิถิ กะลาพอ ยะหริ่ง และถนนหน้าวัง ถนนสายย่อยเชื่อมต่อกับถนนสายรอง และ ถนนวงแหวนวัฒนธรรม มีเขตทาง 10-12 เมตร ได้แก่ ถนนมายอ จะบังติกอ และถนนสันติสุข ถนนสายย่อยบริการชุมชน และถนนซอย และ 2) การคมนาคมขนส่งทางน้ำ เป็นเส้นทางการเดินเรือบริเวณ แม่น้ำปัตตานี มีความกว้างประมาณ 50-90 เมตร โดยตอนบน เหนือสะพานศักดิ์เสนีย์ ซึ่งเชื่อมต่อกับปากแม่น้ำปัตตานีทาง ทิศเหนือ เป็นส่วนที่เรือประมงสัญจรได้ ส่วนตอนล่าง หรือตอนใต้ จากสะพานเดชาชาติ มีความกว้างน้อยกว่าตอนบน เป็นส่วนที่เรือ ขนาดเล็กสัญจรได้

3.2.3 สถาปัตยกรรม

อาคารในเมืองเก่าปัตตานีมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมหลากหลาย ถึง 15 รูปแบบ²¹ (Fig. 8) ได้แก่ สถาปัตยกรรมแบบจีน (Chinese Architecture) เรือนแถวจีน (Chinese Shophouse Architecture) ผสมผสานเรือนมลายูกับจีน (Hybrid Malay-Chinese Architecture) เชิงศาสนาแบบจีน (Chinese Religious Architecture) อิทธิพลศิลปะ แบบอาร์ตเดโค (Art Deco-influenced Architecture) เรือนแถวจีน ผสมยุโรป (Sino-European Shophouse Architecture) เรือนแถวจีน ผสมมลายู (Sino-Malay Shophouse Architecture) ยุคทันสมัย (Modern Architecture) ศิลปะนีโอคลาสสิก (Neoclassical Architecture) อาหรับ (Arabic Architecture) ไทยประเพณี (Traditional Thai Architecture) ในศาสนาอิสลามแบบอาหรับ (Arabic Islamic Architecture) ในศาสนาอิสลามแบบพื้นถิ่น (Vernacular Islamic Architecture) เรือนแถวไม้แบบจีนผสมมลายู (Sino-Malay Wooden Shophouse Architecture) และเรือนพื้นถิ่นมลายู (Malay Vernacular Architecture) ครอบคลุมทั้งอาคารที่พักอาศัย อาคารพาณิชย์ และ อาคารทางศาสนา โดยเฉพาะตอนบนของเมืองเก่า (A) บริเวณถนน

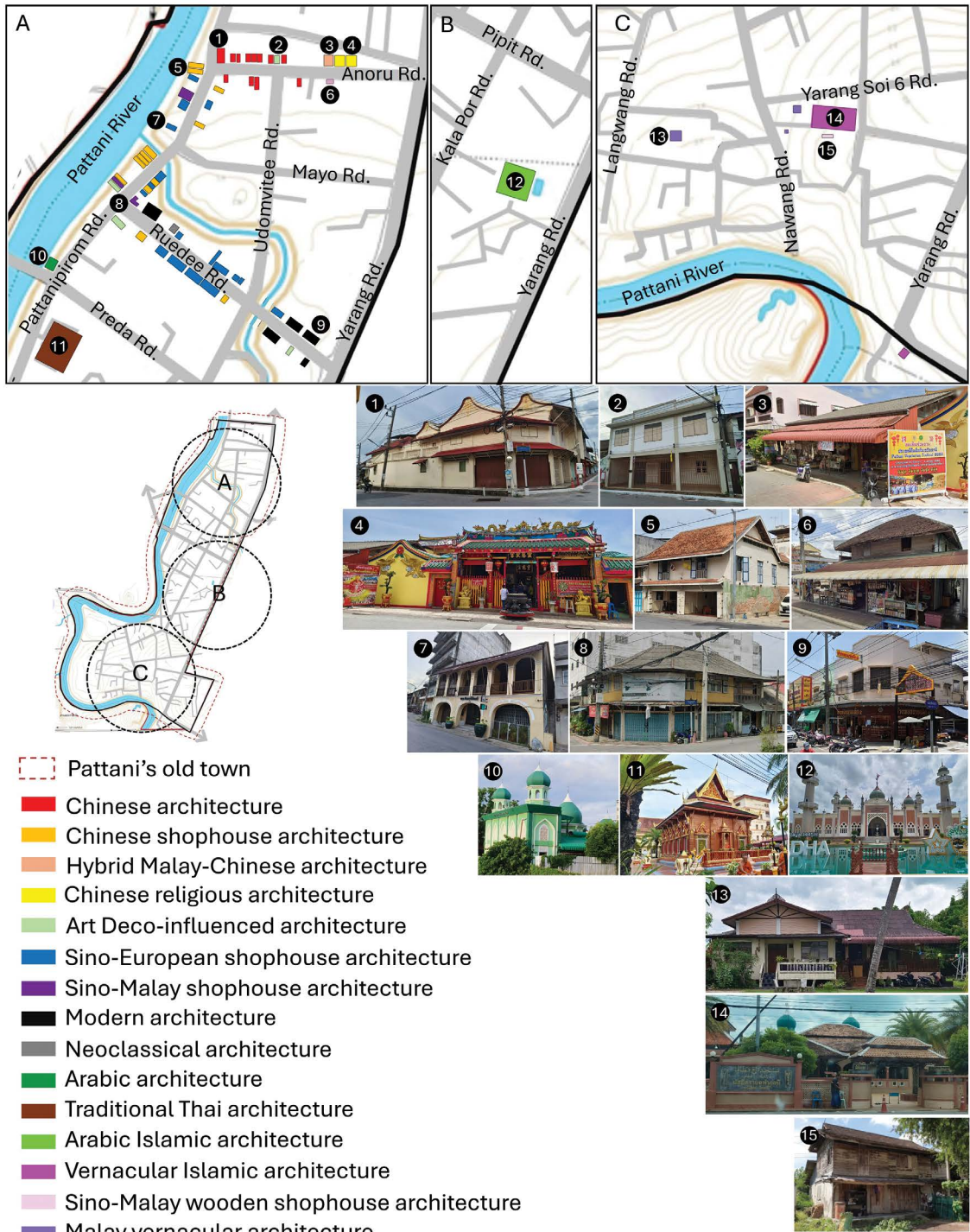
ภาพ 7 / Fig 7

ภาพ 7

เส้นทางสัญจรและ
การคมนาคมขนส่ง
ในเมืองเก่าปัตตานี

Fig 7

Transportation routes
and mobility in
Pattani's old town

ภาพ 8 / Fig 8

ภาพ 8

สถาปัตยกรรม
ในเมืองเก่าปัตตานี

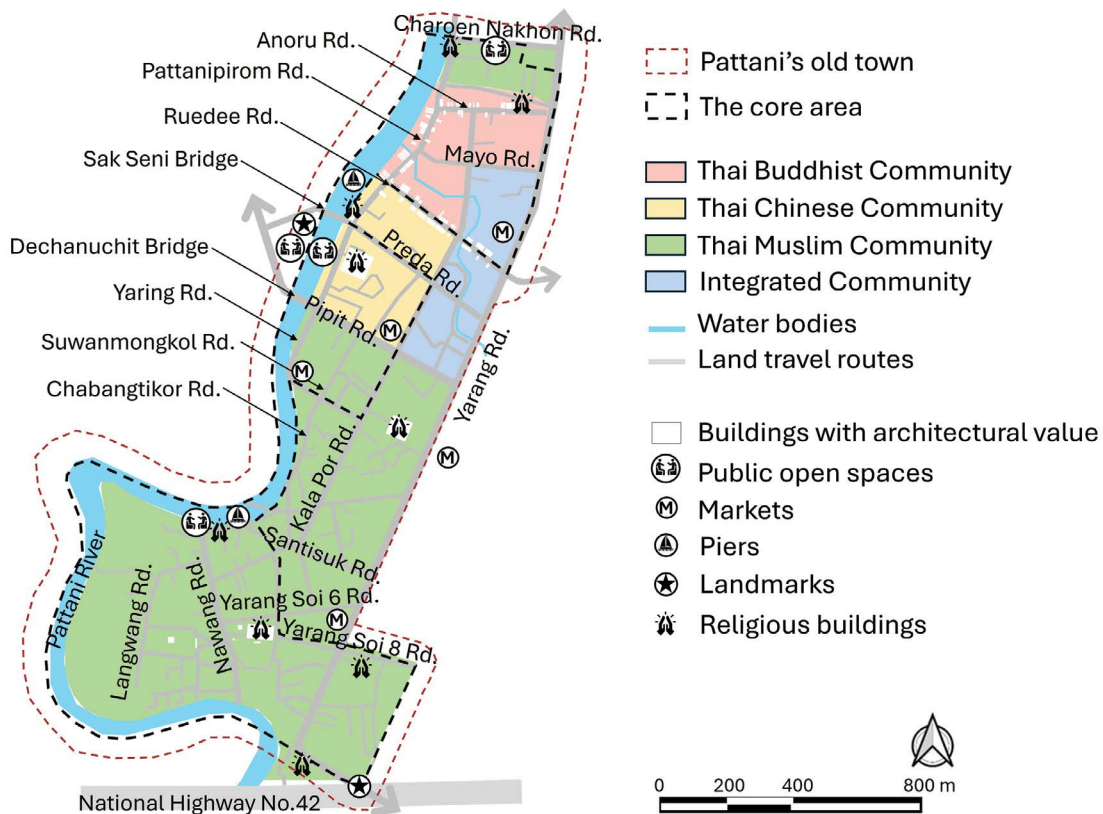
Fig 8

Architecture styles
in Pattani's old town

อาณาจักรปัตตานีกริมย์ และถนนฤดี เป็นย่านที่มีการกระจกรวมกันของกลุ่มอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมรูปแบบต่างๆ หนาแน่นมากที่สุด ส่วนตอนกลาง (B) เป็นที่ตั้งของมัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี และส่วนตอนล่าง (C) มีการกระจายตัวอยู่บริเวณชุมชนจะบังติกอ

3.3 ย่านเมืองเก่าปัตตานีในปัจจุบัน

เมืองเก่าปัตตานีประกอบด้วย 4 ย่านพื้นที่โดยในพื้นที่หลักประกอบด้วย 3 ย่านชุมชนได้แก่ชุมชนชาวไทยพุทธไทยเชื้อสายจีน และไทยมุสลิม ส่วนพื้นที่ต่อเนื่อง เป็นย่านเศรษฐกิจใหม่ และพื้นที่ส่วนขยายของชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน และไทยมุสลิม (Fig. 9)

ภาพ 9 / Fig 9

ภาพ 9

สังคมพหุวัฒนธรรม
ในเมืองเก่าปัตตานี

Fig 9

Multicultural society
in Pattani's old town

3.3.1 ชุมชนชาวไทยพุทธ

ครอบคลุมพื้นที่ตามแนวแม่น้ำปิตตานี บริเวณถนนปิตตานีภิรมย์ ตัดกับถนนฤดี ทะลาพอ และพิพิธภายในชุมชนมีอาคารและสถานที่สำคัญ ได้แก่ วัดตานีนรสโมสร หอนาฬิกาสามวัฒนธรรม มัสยิด ปากีสถาน ตลาดโต้รุ่ง และพื้นที่สาธารณะ ทั้งสวนและพื้นที่ริมน้ำ

ด้วยที่ตั้งของย่านอยู่ติดกับแม่น้ำปิตตานี มีสะพานศักดิ์เสนีย์ และ สะพานเดชานุชิต เชื่อมต่อไปยังพื้นที่ทางตะวันตก ซึ่งเป็นพื้นที่ใจกลางเมืองปิตตานี เป็นย่านศูนย์กลางของสถานที่ราชการต่าง ๆ ของจังหวัดส่งผลให้ย่านนี้มีความคึกคักไปด้วยกิจกรรมและการสัญจรไปมาของผู้คนโดยเฉพาะช่วงเช้าและช่วงเย็นที่เป็นเวลาเริ่มและเลิกงาน นอกจากนี้ บริเวณสองฝั่งของแม่น้ำ ยังเป็นพื้นที่สาธารณะริมน้ำ เป็นจุดรวมกิจกรรมของเมือง ที่มีคนมาใช้งานตลอดเวลา โดยเฉพาะช่วงเวลาเย็น จะมีกลุ่มคนหลากหลายเพศและวัยออกมาใช้พื้นที่เพื่อทำกิจกรรมนันทนาการต่างๆ เช่น การรำไทเก๊กของกลุ่มผู้สูงอายุ การเต้นแอโรบิกของกลุ่มวัยกลางคน การใช้สนามเด็กเล่นของเด็ก รวมทั้งการนั่งพักผ่อน เดิน วิ่ง และการกินดื่มบริเวณร้านริมแม่น้ำ โดยเฉพาะระหว่างช่วงเวลา 16.00-21.00 น. ของทุกวัน

ภายในย่านมีกิจกรรมทางศาสนาพุทธและความเชื่อประจำปี ได้แก่ วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ ประเพณีสารทเดือน 10 และกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนาต่างๆ ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันอัฐมีบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา พิธีตักบาตรเทโววันธรรมสวนะ หรือ วันพระ โดยมีวัดตานีนรสโมสรเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมดังกล่าว

3.3.2 ชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน

เป็นย่านการค้าดั้งเดิมของชาวจีน บริเวณเลียบบถนนปิตตานีภิรมย์ แบ่งเป็น 2 ชุมชนย่อย คือ

1) ชุมชนชาวจีนหัวตลาด เป็นศูนย์กลางทางการค้าขายของปิตตานี ในอดีตของชาวจีนฮกเกี้ยน ที่อพยพมายังประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ตั้งอยู่บริเวณถนนอาเนาะรู ภายในชุมชนมีอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมรูปแบบจีน และ

จีนผสมผสาน ตั้งอยู่หนาแน่น เช่น บ้านเลขที่ 1 บ้านกงสี บ้านขุนพิทักษ์
รายา บ้านหลวงสุนทรสิทธิโลหะ บ้านหลวงวิจิตรศุลการกร บ้านรังนก
ธรรมศาลา และศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

2) ชุมชนชาวจีนบริเวณถนนฤดี เป็นส่วนขยายตัวของชุมชนชาวจีน
หัวตลาด บริเวณถนนฤดีภายในชุมชนมีอาคารที่เป็นรูปแบบจีน และ
จีนผสมตะวันตก ตั้งอยู่หนาแน่น เช่น อาคาร ม.อ.ปัตตานีภิรมย์
โรงผืน บ้านตึกขาว และอาคารสินบำรุง

ภายในย่านมีป้ายให้ข้อมูลชุมชนบริเวณริมถนน และป้ายให้ข้อมูล
อาคารสำคัญติดตั้งไว้หน้าอาคารแต่ละหลังเพื่อให้ข้อมูลกับนักท่องเที่ยว
และบุคคลที่ผ่านไปมาได้รู้ถึงประวัติความเป็นมาของสถานที่และ
อาคารที่มีคุณค่าทั้งยังมีการสร้างจุดหมายตา และองค์ประกอบถนน
ไว้บริเวณส่วนต่างๆ ของชุมชน เช่น ภาพวาดและประติมากรรมมังกร
นกนางแอ่น และชาวประมงบนผนังกำแพง และกรงนกกรงหัวจุก
บริเวณหัวมุมถนน เพื่อสะท้อนถึงเอกลักษณ์และวิถีความเป็นอยู่ของ
คนในท้องถิ่น รวมถึงเพื่อสร้างสีสัน และความมีชีวิตชีวาให้กับย่าน

ด้วยย่านชุมชนนี้เป็นย่านการค้าดั้งเดิม ส่งผลให้ภายในย่านมีจุดรวม
กิจกรรมที่หลากหลาย มีบรรยากาศที่มีชีวิตจากกิจกรรมการซื้อขาย
ต่าง ๆ นอกจากนี้ ยังมีอาคารและสถานที่สำคัญต่าง ๆ ที่ถูกใช้เป็น
พื้นที่รองรับการอบรม สัมมนา หรือการนัดพบเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้
ข้อมูลของชุมชน รวมทั้งมีกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาสักการะบูชาศาลเจ้าแม่
ลิ้มกอเหนี่ยว และเที่ยวชมกลุ่มอาคารเก่าภายในย่านอย่างต่อเนื่อง
ส่งผลให้บรรยากาศช่วงกลางวันภายในย่านมีความคึกคัก ในขณะที่
ช่วงค่ำมีบรรยากาศการกินดื่มของร้านที่เปิดเฉพาะช่วงเวลาเย็น-ค่ำ
จากกลุ่มคนที่มาจากย่านอื่น ๆ เช่น กลุ่มนักศึกษา และนักท่องเที่ยว

ภายในย่านยังมีกิจกรรมกิจกรรมประจำปี ที่จัดขึ้นบริเวณศาลเจ้าแม่
ลิ้มกอเหนี่ยว และพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนได้แก่งานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
ซึ่งมีกิจกรรมที่สำคัญ คือ พิธีแห่เจ้าแม่ไปตามถนน ลุยน้ำข้ามแม่น้ำ
ปัตตานี และลุยไฟบริเวณหน้าศาลเจ้า สะท้อนถึงกิจกรรมทางวัฒนธรรม
และประเพณีที่สำคัญของชาวไทยเชื้อสายจีน ที่คนในย่าน คนต่างถิ่น
ภายในจังหวัด และพื้นที่ใกล้เคียง มาเข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก

3.3.3 ชุมชนชาวไทยมุสลิม

ครอบคลุมพื้นที่ตามแนวแม่น้ำปัตตานี บริเวณถนนพิพิธตัดกับถนนยะรัง ลงไปทางทิศใต้ ชุมชนนี้เป็นที่ตั้งวังเจ้าเมืองปัตตานีในอดีต ปัจจุบันเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยของไทยมุสลิม มีอาคารและสถานที่สำคัญของศาสนาอิสลาม ได้แก่ มัสยิดกลางจังหวัดปัตตานี มัสยิดรายอฟาฏอนี ศูนย์การเรียนรู้จะบังติกอ วังเก่าจะบังติกอ กุโบร์โต๊ะอาเยาะห์ และสุเหร่าตะลุปี๊ะ ทั้งยังเป็นที่ตั้งของตลาดสดเทศบาล และประตูเมืองเก่าปัตตานี

ด้วยชุมชนชาวไทยมุสลิม ครอบคลุมพื้นที่ขนาดใหญ่โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อยถึงปานกลาง ส่งผลให้บรรยากาศประจำวันภายในย่านค่อนข้างเงียบสงบกว่าย่านอื่น ๆ โดยมีบรรยากาศการสัญจรไปมาในชีวิตประจำวัน เช่น การเดินทางไปทำงาน รับส่งนักเรียน การซื้อสินค้าในตลาดและชุมชน และการไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่มัสยิด และสถานที่สำคัญอื่น ๆ ทางศาสนาอิสลาม ที่ตั้งอยู่ภายในพื้นที่

ภายในย่านนี้มีกิจกรรมสำคัญทางศาสนาอิสลามที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ได้แก่ เทศกาลวันฮารีรายอ โดยมีมัสยิดเป็นพื้นที่รองรับกิจกรรมดังกล่าว นอกจากนี้ในช่วงเดือนรอมฎอน ยังมีการจัดตลาดรอมฎอน ซึ่งเปิดขายอาหารตลอดทั้งเดือน บริเวณถนนยะรัง ซอย 6

3.3.4 ย่านชุมชนผสมผสาน

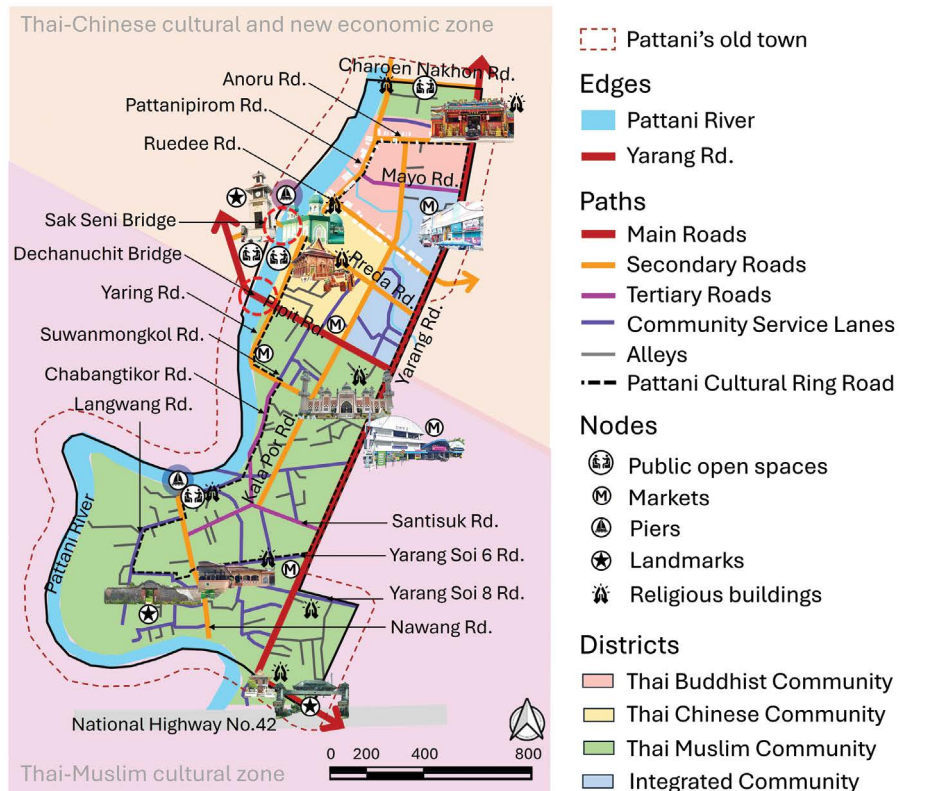
เป็นย่านเศรษฐกิจใหม่ของเมืองปัตตานี ที่มีความผสมผสานกันระหว่างชุมชนไทย-จีน และมุสลิม โดยตั้งอยู่บริเวณถนนกะลาพอตัดกับถนนมายอ พิพิธ และยะรัง เป็นที่ตั้งตลาดเทศวิวัฒน์ 1 และอาคารพาณิชย์ที่เปิดขายสินค้าหลากหลายประเภท ตามเส้นทางถนนยะรัง อันเป็นถนนสายหลักของย่าน ที่มีความคึกคักตลอดช่วงเวลากลางวัน ภายในย่านมีอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมรูปแบบผสมผสานและสมัยใหม่ ตั้งอยู่หนาแน่น โดยเฉพาะบนถนนฤดี

4. การวิเคราะห์องค์ประกอบเมืองเก่าปัตตานีตามหลัก จินตภาพเมือง เพื่อส่งเสริมแนวทางการอนุรักษ์และ พัฒนาเมืองให้มีอัตลักษณ์ย่านชุมชนประวัติศาสตร์ที่เด่นชัด ภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมที่สันติสุข

4.1 องค์ประกอบเมืองเก่าปัตตานีตามหลักจินตภาพเมือง

การวิเคราะห์องค์ประกอบเมืองเก่าปัตตานีตามหลักจินตภาพเมือง
ของเควิน ลินซ์ สามารถระบุองค์ประกอบทางกายภาพเมืองได้ดังนี้
(Fig. 10)

- 1) เส้นขอบ คือ องค์ประกอบที่ระบุขอบเขตพื้นที่ได้แก่ แม่น้ำปัตตานี
และถนนยะรัง
- 2) เส้นทาง คือ โครงข่ายเส้นทางสัญจรได้แก่ ถนนสายหลัก (ถนนยะรัง
และพิพิธ) ถนนสายรอง (ถนนอุดมวิทย์ปัตตานีภิรมย์ยะหริ่ง เจริญนคร
อาเนาะรู ฤดี ปรีดา กะลาพอ ยะหริ่ง และหน้าวัง) และถนนสายย่อย
(ถนนมายอ จะบังติกอ และสันติสุข)
- 3) จุดรวมกิจกรรม คือ สถานที่อันเป็นที่ผู้คนใช้ทำกิจกรรมต่างๆร่วมกัน
ได้แก่ พื้นที่ริมน้ำ สวนสาธารณะ ตลาดและร้านขายสินค้าชุมชน และ
สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อทั้งวัด ศาลเจ้ามัสยิด
และสุเหร่า ที่กระจายอยู่ในแต่ละย่านชุมชน
- 4) จุดหมายตา คือ องค์ประกอบที่โดดเด่น ช่วยให้ผู้คนที่ผ่านมา
จดจำได้ ภายในเมืองเก่าปัตตานี สามารถจัดลำดับความสำคัญเป็น
3 ระดับ คือ จุดหมายตาในระดับเมืองได้แก่ แม่น้ำปัตตานี หอนาฬิกา
สามวัฒนธรรม และประตูเมือง ระดับพื้นที่ได้แก่ มัสยิดกลางปัตตานี
สะพานเดชาอนุชิต และสะพานศักดิ์เสนีย์ และระดับย่าน ได้แก่
ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว มัสยิดปากีสถาน วัดตานีนรสโมสร ตลาด
เทศวิวัฒน์ 1 ตลาดสดเทศบาล มัสยิดรายอฟาฏอนี วังเก่าจะบังติกอ
สุเหร่าตะลุโบ๊ะ และอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรมบนถนน
อาเนาะรู ปัตตานีภิรมย์ และฤดี

ภาพ 10 / Fig 10

ภาพ 10

การระบุองค์ประกอบ
เมืองเก่าปัตตานีตาม
แนวคิดจินตภาพเมือง

Fig 10

Identification of the
components of Pattani's
old town based on
the concept of the image
of the city

5) ย่าน คือ พื้นที่ซึ่งมีองค์ประกอบที่เหมือนกัน กระจุกรวมกันจนเป็นเอกลักษณ์ภายในเมืองเก่าปัตตานีสามารถจำแนกเป็นย่านที่มีลักษณะเฉพาะได้ 4 ย่าน ได้แก่ ย่านชุมชนคนไทยพุทธไทยเชื้อสายจีน ไทยมุสลิม และผสมผสาน ทั้งนี้พื้นที่ตอนบนของเมืองเก่ามีความเข้มข้นของกิจกรรม และการกระจุกตัวของกลุ่มอาคารที่มีรูปแบบเดียวกัน ส่งผลให้มีอัตลักษณ์ความเป็นย่านที่ชัดเจน โดยชุมชนคนไทยพุทธมีลักษณะเด่นเป็นชุมชนริมน้ำ ชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน มีลักษณะเด่นเป็นชุมชนการค้า ชุมชนผสมผสานมีลักษณะเด่นเป็นพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ของเมือง ส่วนพื้นที่ตอนล่างของเมืองเก่า หรือย่านชุมชนชาวไทยมุสลิม มีอัตลักษณ์ความเป็นย่านที่ไม่ชัดเจน เนื่องจากมีพื้นที่กว้าง มีความหนาแน่น การกระจุกตัว และความซ้ำของกลุ่มอาคารที่มีรูปแบบเดียวกันต่ำ

4.2 แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าปัตตานีในบริบทพหุวัฒนธรรม

เมืองเก่าปัตตานีมีองค์ประกอบตามหลักจินตภาพเมืองที่โดดเด่นแตกต่างกันในแต่ละย่าน โดยชุมชนไทยพุทธมีจุดแข็งด้านพื้นที่ริมน้ำ ที่ทำหน้าที่เป็นเส้นขอบและเส้นทางหลักของเมือง รองรับกิจกรรมสาธารณะและพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ จึงเหมาะสมต่อการพัฒนาเป็นย่านนันทนาการริมน้ำ ที่สะท้อนอัตลักษณ์วัฒนธรรมไทยพุทธ ขณะที่ชุมชนไทยเชื้อสายจีนเป็นย่านที่มีองค์ประกอบที่ส่งเสริมการสื่อความหมาย มีจุดหมายตา และทำให้เกิดเอกลักษณ์ความเป็นย่านมากกว่าย่านอื่นๆ โดยมีโครงข่ายถนนการค้าดั้งเดิม อาคารเก่าอันเป็นมรดกทางสถาปัตยกรรม และศาลเจ้าเป็นจุดหมายตาที่โดดเด่น ส่งผลให้ย่านนี้มีศักยภาพต่อการอนุรักษ์และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการค้า ส่วนชุมชนไทยมุสลิมมีมัสยิดกลาง วังเจ้าเมืองเก่า และตลาด เป็นศูนย์รวมกิจกรรมทางสังคมและศาสนา จึงเป็นย่านที่มีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมอิสลามและวิถีชีวิตมุสลิม ขณะที่ย่านชุมชนผสมผสานทำหน้าที่เป็นย่านเศรษฐกิจใหม่ โดยมีตลาดเทศวิวัฒน์และอาคารพาณิชย์ร่วมสมัยเป็นศูนย์กลาง มีศักยภาพเป็นย่านเศรษฐกิจร่วมสมัยที่เชื่อมโยงผู้คนหลากหลายกลุ่ม

ทั้งนี้เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าปัตตานีในบริบทวัฒนธรรมประสบความสำเร็จ จะต้องพิจารณาถึงการออกข้อกำหนดและบังคับใช้กฎหมายที่เป็นรูปธรรมในพื้นที่ที่สอดคล้องกับการพัฒนาพื้นที่และยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อการสงวนรักษา อนุรักษ์ พื้นฟู และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ มรดกทางสถาปัตยกรรมและศิลปวัฒนธรรม อัตลักษณ์ และวิถีชีวิตพื้นถิ่นบนฐานธรรมชาติ และฐานวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน ดังนี้

1) ข้อกำหนด

- การกำหนดพื้นที่ที่จอด-ห้ามจอด ตลอดเวลา หรือ บางช่วงเวลา บนถนนที่มีลักษณะแคบ หรือมีการสัญจรคับคั่ง เช่น ถนนอาเนาะรู ช่วงกลางวัน ถนนยะรัง-นาเกลือ ช่วงที่มีตลาดเช้า เป็นต้น เพื่อลดปัญหาการจราจรติดขัด
- การกำหนดพื้นที่ใช้สอยและจำแนกประเภทสินค้าภายในตลาด เทศวิวัฒน์อย่างเป็นระบบ เพื่อให้สภาพแวดล้อมภายใน และโดยรอบตลาดมีระเบียบและถูกสุขลักษณะ มีความสะดวกในการขนส่ง รวมทั้งช่วยลดปัญหาจราจรที่ติดขัดบริเวณตลาด
- การกำหนดให้นำสายไฟฟ้าลงดิน เพื่อลดปัญหามลทัศนทางสายตา และการบดบังอาคารเก่าที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และทัศนียภาพเมืองเก่า
- การกำหนดโซนพื้นที่ และรูปร่างหน้าตาของอาคารสำหรับอาคารบ้านเรือน

2) กฎหมาย

- ออกกฎหมายควบคุมความสูงอาคาร เพื่อป้องกันการบดบังอาคารเก่าที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม เช่น ย่านชุมชนอาเนาะรู
- ออกกฎหมายพื้นที่รुकล้ำ ระยะร่น บริเวณพื้นที่ทางเท้า ถนน พื้นที่โล่งสองฝั่งแม่น้ำปัตตานี และพื้นที่โล่งสองฝั่งคลองอาเนาะรู

นอกจากนี้ ควรพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานภายในเมืองเก่าให้คนในชุมชน และผู้มาเยือนสามารถใช้พื้นที่ร่วมกันได้อย่างเต็มศักยภาพ ด้วยการติดตั้งป้ายบอกทางและสิ่งอำนวยความสะดวก ณ แหล่งท่องเที่ยวในบริเวณเมืองเก่าปัตตานีและพื้นที่ต่อเนื่อง รวมทั้งปรับปรุงสวนสาธารณะและพื้นที่ริมน้ำ ของแต่ละย่านชุมชน ได้แก่ สวนสาธารณะ ริมถนนอาเนาะรู คลองช้าง ริมถนนปัตตานีภิรมย์ ริมน้ำชุมชน ริมคลอง ให้เกิดประโยชน์ต่อคนและเมือง โดยสามารถรองรับการใช้งานสำหรับคนทุกเพศและวัย ส่งเสริมทัศนียภาพริมแม่น้ำปัตตานี และสร้างสภาพภูมิทัศน์ที่สวยงามแก่ชุมชนและเมือง

4.3 แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวชมวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และ วัฒนธรรม ภายในเมืองเก่าปัตตานี

เมื่อพิจารณาในมิติขององค์ประกอบจินตภาพเมือง และศักยภาพของแต่ละย่าน สามารถเชื่อมโยงไปสู่การจัดทำแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวชมวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ภายในเมืองเก่าปัตตานี ให้คงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของย่านชุมชนประวัติศาสตร์ที่เด่นชัด โดยให้ความสำคัญกับการรักษาคุณค่าของสถาปัตยกรรม ประเพณี และวิถีชีวิตดั้งเดิม ควบคู่กับการออกแบบพื้นที่สาธารณะ และโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่เอื้อต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมพหุวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเมืองเก่าปัตตานีจำเป็นต้องตระหนักถึงมิติด้านความมั่นคง อันสืบเนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งส่งผลต่อการรับรู้และทัศนคติของผู้คนภายนอกต่อพื้นที่ เมืองเก่าปัตตานีจึงควรได้รับการออกแบบและพัฒนาในลักษณะที่สร้างพื้นที่ปลอดภัย ทั้งในเชิงกายภาพและเชิงสังคม โดยส่งเสริมกิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนา ลดความเหลื่อมล้ำ และฟื้นฟูภาพลักษณ์เมืองให้เป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่ปลอดภัยและสงบสุข

การบูรณาการศักยภาพของย่านร่วมกับมิติความมั่นคง สามารถต่อยอดไปสู่การจัดทำแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวชมวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ที่ไม่เพียงสะท้อนอัตลักษณ์ของแต่ละชุมชน แต่ยังแสดงถึงการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน ภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมที่สันติสุข

เส้นทางดังกล่าวสามารถเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเชื่อมั่นให้นักท่องเที่ยว ผู้มาเยือน ตลอดจนประชาชนในพื้นที่ และยังเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความมั่นคงอย่างยั่งยืนผ่านการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองที่ตอบสนองทั้งมิติทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคมร่วมสมัย ซึ่งสอดคล้องกับโครงการจัดทำแผนแม่บทและผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณเมืองเก่าปัตตานี แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมเมืองเก่าปัตตานี (Cultural Atlas) แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ. 2566-2570) เมืองปัตตานี และยุทธศาสตร์ชาติ

จากการวิเคราะห์และระบุองค์ประกอบจินตภาพเมืองเก่าปัตตานีสามารถนำมาจัดทำเป็นแผนที่เส้นทางท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยใช้ประกอบเป็นคู่มือการเที่ยวชมเมืองเก่า การปฏิบัติตัวให้เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ รวมทั้งข้อมูลสิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งนี้ เส้นทาง การเที่ยวชมเมืองเก่าปัตตานีครบทุกย่าน มีระยะทางรวมประมาณ 6 กิโลเมตร สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มพื้นที่ (Fig. 10) ในระยะทางที่สามารถเดินได้ และระยะทางทั้งเมืองที่ต้องใช้รถ ดังนี้

1) วัฒนธรรมไทย-จีน-ย่านเศรษฐกิจใหม่ มีขอบเขต คือ ถนนปัตตานีภิรมย์ อาเนาะรู ยะรัง และพิพิธ ครอบคลุมพื้นที่ 3 ย่านของเมืองเก่า ได้แก่ ย่านชุมชนคนไทยพุทธ ไทยเชื้อสายจีน และผสมผสาน มีระยะทางรวมประมาณ 2.5 กิโลเมตร เป็นเส้นทางที่สามารถเดินเท้าเที่ยวชมเมืองเก่าได้ เนื่องจากแต่ละสถานที่สำคัญของเมือง อยู่ในละแวกใกล้เคียงกัน หรือเชื่อมต่อกันโดยการเดินเท้าเที่ยวชมเมืองในกลุ่มนี้ สามารถแวะพักเป็นระยะ ๆ ตามอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม สถานที่สำคัญ ตลาด และจุดรวมกิจกรรมได้ รวมทั้งมีร้านค้าขายอาหารและเครื่องดื่มกระจายอยู่ทั่วไปในโซนพื้นที่

2) วัฒนธรรมไทย-มุสลิม มีขอบเขต คือ ถนนพิพิธยะหริ่ง จะบังติกอ หลังวัง และยะรัง ครอบคลุมย่านชุมชนชาวไทยมุสลิม มีระยะทางรวมประมาณ 3.5 กิโลเมตร เป็นเส้นทางที่ควรใช้รถในการสัญจรและจอดแวะเที่ยวชมพื้นที่ เนื่องจากโซนพื้นที่นี้มีขนาดพื้นที่กว้าง แต่ละสถานที่สำคัญ และจุดแวะพัก ตั้งอยู่ห่างกัน

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษา “จากล้งกาสุกะสู่เมืองเก่าปัตตานี: การวิเคราะห์จินตภาพเมืองเพื่อหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองในบริบทพหุวัฒนธรรม” ชี้ให้เห็นว่าเมืองเก่าปัตตานีสะท้อนพลวัตของสังคมพหุวัฒนธรรม ที่สืบเนื่องยาวนานตั้งแต่สมัยล้งกาสุกะจนถึงปัจจุบัน โดยในอดีต ปัตตานีเป็นศูนย์กลางการค้าและการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับนานาประเทศ ส่งผลให้เกิดการหลอมรวมของผู้คนหลากหลายเชื้อชาติและศาสนา ทั้งชาวไทยพุทธ จีนฮกเกี้ยน และมุสลิม ซึ่งได้ตั้งถิ่นฐานและสร้างสรรค์พื้นที่ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจร่วมกัน กระบวนการดังกล่าวก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงพหุวัฒนธรรมที่มีพลวัต ทั้งการอยู่ร่วมกัน การปรับตัว และการสืบทอดประเพณีที่ผสมผสานระหว่างท้องถิ่นและอิทธิพลจากภายนอก

การอ่านเมืองเก่าปัตตานีผ่านกรอบแนวคิดจินตภาพเมืองของเควิน ลินซ์ ทำให้ภาพจำร่วม (Imageability) ของพื้นที่ปรากฏอย่างเป็นระบบผ่านองค์ประกอบ 5 ประการ ได้แก่ เส้นขอบ เส้นทาง จุดรวมกิจกรรม จุดหมายตา และย่าน โดยมี **เส้นขอบ**หลัก คือ แม่น้ำปัตตานี ซึ่งทำหน้าที่ทั้งกำหนดขอบเขต สร้างทิวทัศน์ และเป็นฉากของกิจกรรมสาธารณะริมน้ำ ขณะที่ถนนยะรังทำหน้าที่เป็นเส้นขอบเชิงสัญลักษณ์คั่นระหว่างเมืองเก่า และกิจกรรมร่วมสมัยที่เกิดขึ้นอย่างหนาแน่นในย่านเศรษฐกิจใหม่ มีเส้นทางที่ชัดเจน คือ แกนถนนยะรัง-พิพิธ และมีโครงข่ายถนนรอง เช่น อาเนาะรู ปัตตานีภิรมย์ และฤดี ซึ่งสืบเนื่องจากโครงสร้างย่านการค้า และที่อยู่อาศัยดั้งเดิม มี**จุดรวมกิจกรรม** กระจายตัวตามริมน้ำ สวนสาธารณะ ตลาด และศาสนสถานตามความเชื่อและศรัทธาของคนในพื้นที่ ครอบคลุมทั้งวัด ศาลเจ้า และมัสยิด ซึ่งทำให้โครงสร้างความทรงจำของเมืองมีหลายศูนย์ เชื่อมโยงวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ส่วน**จุดหมายตา**ที่เด่นชัด ได้แก่ หอนาฬิกาสามวัฒนธรรม ประตูเมือง สะพานเดชานุชิต-ศักดิ์เสนีย์ มัสยิดกลางปัตตานี และศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ซึ่งทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ ให้การรับรู้เชิงพื้นที่ของทั้งคนในและคนนอกพื้นที่รับรู้ได้ตรงกัน ทั้งนี้ ภายในเมืองเก่าปัตตานีสามารถแบ่งความเป็นย่าน ออกเป็นสี่ลักษณะที่มีอัตลักษณ์ชัดเจน คือ ไทยพุทธ ไทยเชื้อสายจีน ไทยมุสลิม และผสมผสาน อันเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึงความเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมของเมือง โดยย่านการค้าเก่า (ไทยเชื้อสายจีน) มีความสัมพันธ์กับเส้นทางการค้าดั้งเดิม ย่านไทยพุทธมีความผูกพันกับริมน้ำ และพื้นที่สาธารณะ ย่านไทยมุสลิมมีความสัมพันธ์กับศาสนสถานและตลาด และย่านผสมผสานมีบทบาทสำคัญเป็นพื้นที่รองรับเศรษฐกิจร่วมสมัย ที่เชื่อมความหลากหลายเข้าหากัน

เมื่อเปรียบเทียบเมืองเก่าปัตตานี กับเมืองเก่าอื่นๆ สามารถกล่าวได้ว่า เมืองเก่าปัตตานีมีลักษณะเด่นของเมืองหลายศูนย์-หลายอัตลักษณ์ (Polycentric Multicultural Districts) ที่วางตัวคู่ขนาน และทับซ้อนกัน บนพื้นที่เดียวกัน ที่มีขนาดเพียง 2.35 ตารางกิโลเมตร ในขณะที่เมืองเก่าอื่นมักมีศูนย์เดียว (Mono-centric) หรือความเป็นเนื้อเดียวทางวัฒนธรรมสูง จุดแข็งเชิงจินตภาพของเมืองเก่าปัตตานีจึงเกิดจากชุดของสัญลักษณ์ ที่ต่างฐานวัฒนธรรม ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ชิดกัน ส่งผลให้กระบวนการรับรู้โครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ ของสภาพแวดล้อมเมือง (Cognitive Mapping) ของผู้ใช้เมือง ตั้งอยู่บนการสลับฉากความทรงจำและกิจกรรม มากกว่าลำดับพิธีการแบบทางเดียว เหมือนเมืองเก่าที่มีแกนอำนาจเดียว นอกจากนี้เมืองเก่าปัตตานียังมีความหลากหลายทางรูปแบบสถาปัตยกรรมถึง 15 แบบ ตั้งแต่จีน มลายู ยุโรปผสม ไปจนถึงสมัยใหม่ ซึ่งส่งเสริมคุณค่าเชิงการมองเห็น ให้แต่ละย่านมีทัศนียภาพของเส้นทางต่างกัน ความแตกต่างอีกประการ คือ พลวัตร่วมสมัยเชิงลบ เช่น ความเสื่อมโทรมของสถาปัตยกรรม และพื้นที่ที่ไม่ถูกใช้งาน จากการถูกทิ้งร้างจากการย้ายถิ่น และการเกิดบ้านร้างนิก ที่แทรกตัวอยู่ในเนื้อเมือง ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ส่งผลกระทบกับภาพจำของเมือง มีทั้งมิติของคุณค่าด้านสังคมและเรื่องราว และมิติของความแตกต่างของความร่วมสมัยในคราวเดียวกัน

ภายใต้กรอบแนวคิดจินตภาพเมือง เมืองเก่าปัตตานีจึงเป็นกรณีศึกษาที่เผยให้เห็นว่า จินตภาพเมืองเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ของพหุวัฒนธรรมและเวลาโดยเส้นขอบมีบทบาทเป็นเส้นแบ่งทางภูมิศาสตร์และสังคม เส้นทางมีบทบาทเป็นทั้งโครงสร้างสัญญาณ เส้นทางการค้า และความเชื่อ จุดรวมกิจกรรมมีบทบาทเป็นทั้งพื้นที่ทางกายภาพและพิธีกรรม และย่านมีบทบาทเป็นทั้งเนื้อเมืองและอัตลักษณ์ร่วม การวิเคราะห์เช่นนี้ทำให้ปัตตานีต่างจากเมืองเก่าที่มีฐานอัตลักษณ์เดี่ยว เพราะจินตภาพของเมืองนี้ถูกทำให้มีความหนาแน่น ด้วยความหลากหลายและการใช้งานจริงในชีวิตประจำวัน

อย่างไรก็ตาม เมืองเก่าปัตตานียังต้องเผชิญกับความท้าทายจากทั้งปัจจัยภายในและภายนอกไม่ว่าจะเป็นการเสื่อมโทรมของอาคารและพื้นที่สาธารณะ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิต รวมถึงสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่ส่งผลต่อภาพลักษณ์ ความเชื่อมั่น และการใช้ชีวิตของผู้คนในพื้นที่ ความสัมพันธ์เชิงพหุวัฒนธรรมจึงมีความเปราะบางต่อการเปลี่ยนแปลงและต้องการกลไกการฟื้นฟูที่เข้มแข็ง การอนุรักษ์และการพัฒนาเมืองเก่าปัตตานี จึงจำเป็นต้องมุ่งไปสู่การสร้างสมดุลระหว่าง

การคงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม กับการเสริมสร้างความมั่นคง
ความปลอดภัย และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ในมิติของการพัฒนา เมืองเก่าปัตตานีมีศักยภาพที่จะยกระดับเป็นศูนย์กลาง
การเรียนรู้และท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิต
กับประวัติศาสตร์ โดยสามารถจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงย่านชุมชน
ทั้งสี่ เพื่อถ่ายทอดอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ในฐานะส่วนหนึ่งของ
ประวัติศาสตร์ร่วม เส้นทางดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยเปิดมุมมองใหม่ต่อการรับรู้
ความเป็นปัตตานีในสายตาของผู้มาเยือน หากยังสร้างความภาคภูมิใจ และ
ความผูกพันแก่คนในท้องถิ่น ขณะเดียวกันยังสามารถส่งเสริมเศรษฐกิจ
สร้างสรรค์ผ่านกิจกรรมการค้าดั้งเดิม และศิลปะร่วมสมัยที่เชื่อมโยงกับเรื่องเล่า
ประวัติศาสตร์

การศึกษานี้มีข้อเสนอแนะสำหรับการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เมืองเก่าปัตตานี
คือ ควรมุ่งไปสู่การรักษาและเผยคุณค่าของมรดกทางประวัติศาสตร์และ
พหุวัฒนธรรม ควบคู่กับการสร้างสรรค์พื้นที่ที่เอื้อต่อความมั่นคง ความสงบสุข
และการอยู่ร่วมกันของผู้คนหลากหลายกลุ่ม หากสามารถบูรณาการมิติ
ทางกายภาพ วัฒนธรรม สังคม และความมั่นคงเข้าด้วยกัน เมืองเก่าปัตตานี
จะไม่เพียงเป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ที่ทรงคุณค่า หากยังเป็นพื้นที่ต้นแบบ
ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติภายใต้ความหลากหลาย และเป็นแนวทางการพัฒนา
เมืองประวัติศาสตร์ที่ยั่งยืนในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาความสัมพันธ์ของทุนทางสังคมพื้นฐานวิทยาและภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์เพื่อส่งเสริมสังคมพหุวัฒนธรรมในย่านเมืองเก่าปัตตานี” โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยประเภททุนวิจัยเพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย (Thai Studies) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2567 สัญญาเลขที่ TUTS 1/2567

Acknowledgment

This article is part of the research entitled "Exploring the Association of Spatial Capital of Urban Morphology and Historical Urban Landscape for a Multicultural City of Pattani," supported by the Thammasat University Research Fund in 2024 fiscal year, with Grant No. TUTS 1/2567.

Notes

- 1 Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (ONEP), Ministry of Natural Resources and Environment, **Khrôngkân kamnot khôpkhêt phũnthĩ mǔang kao mǔang kao Pattānī [The Project for Defining the Boundaries of the Old Town, Pattani Old Town]** (Bangkok: Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (ONEP), 2012), 15.
- 2 Ibid.
- 3 Kevin Lynch, **The Image of the City** (Cambridge: The MIT Press, 1960), 46-90.
- 4 Vimolsiddhi Horayangkura, **Phruttikam manut kap saphāpwætlôm mūnlathān thāng phruttikam phĩa kǎn'ôkbǎp læ wāngphǎn [Human Behavior and the Environment: Behavioral Foundations for Design and Planning]**, 5th ed. (Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1998), 82.
- 5 Nutthakorn Thananun and Nopadon Thungsakul, "Kǎn thǎithôt 'attalak thōngthīn phān ngān sathāpattayakam rūamsamai kōranī suksā nai prathēt Thai læ phūmiphāk 'Ēchīa [Transferring of Local Identities Through Contemporary Architecture: Case Study in Thailand and Asia]," **Built Environment Inquiry Journal** 20, 1 (January-April 2021): 1-20.
- 6 Michael Ross, **Planning and the Heritage: Policy and Procedures**, 2nd ed. (London: Routledge Press, 1996), 145-146.

- 7 Roy Worskett, **The Character of Town: An Approach to Conservation** (London: Architectural Press, 1969), 54.
- 8 Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King, **Watthanatham phatthanākān thāng prawattisāt 'ēkkalak læ phūmpanyā čhangwat Pattānī [Culture, Historical Development, Identity, and Wisdom of Pattani Province]** (Bangkok: Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King, 2000), 27-33.
- 9 Papanin Kasettratat, **Hāsip hētkān samkhan nai prawattisāt Thai [50 Important Events in Thai History]** (Bangkok: Matichon, 2014), 64.
- 10 Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King, **Watthanatham phatthanākān thāng prawattisāt 'ēkkalak læ phūmpanyā čhangwat Pattānī**, 27-33.
- 11 Charnvit Kasetsiri, **Hētkān khwām mai sangop nai čhangwat chāidān phāk tai kap prawattisāt bātphlǎe [History "Unrest in Thailand's Southern Border Provinces" and "The History of Wounds"]**, Accessed September 4, 2025, Available from https://www.silpa-mag.com/history/article_9119.
- 12 LueCovery, **Lue Podcast #2 pōet phongsāwadān yōn čhut kamnōt 'ānāčhak Pattānī læ kǎn khūn trong tō Sayām mā tǎe khrang 'a dīt [Lue Podcast #2, Revisiting the Chronicles: The Origins of the Pattani Kingdom and Its Historical Allegiance to Siam]**, July 12, 2023, Video, 07:17, Available from <https://www.youtube.com/watch?v=huagFM8w2VY>.
- 13 **Prawattisāt čhangwat Pattānī [A History of Pattani Province]**, Accessed January 5, 2025, Available from <http://www.pattani.go.th/content/history.pdf>.
- 14 **Prawat Pattānī [The History of Pattani]**, Accessed April 24, 2024, Available from <https://archive.oas.psu.ac.th/pn/images/stories/pnHistory/pnArchive0003.pdf>.

- 15 Arbibusta Dorloh, **Kān phanūak rat Pattānī phān ratthammanūn dōi rat Thai [The Incorporation of the Patani State through the Constitution by the Thai State]**, Accessed January 5, 2025, Available from <https://deepsouthwatch.org/th/node/9567>.
- 16 Ibrahim Syukri, **Prawattisāt rāṭcha‘ānāṭhak Malāyū Pattānī [The History of the Malay Kingdom of Patani]** (Chiang Mai: Silkworm Books, 2006), 89-93.
- 17 Consultants of Technology Company Limited, **Phang mŭang rūam Pattānī (prap prung khrang thī sām) kān prachum khanakammakān phīḥhāranā dān kān phangmŭang khrang thī sām / sŏngphanhārōihoksipḥet [Pattani Comprehensive Plan (Third Revision): Meeting of the Urban Planning Committee No. 3/2024]** (Bangkok: Consultants of Technology Company Limited, 2024), 5.
- 18 Ibid.
- 19 “Kot krasŭng hai chai bangkhap phangmŭang rūam mŭang Pattānī Phō.Sō. sŏngphanhārōihāsippḥet [Ministerial Regulation on the Enforcement of the Pattani Comprehensive City Plan, B.E. 2558 (2015)],” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 132, part 79 Kor (August 24, 2015): 25-26. 1-48.
- 20 Pioneer Consult Company Limited, **Rāng rāingān kānsuksā chabap sutthāi chumchon mŭang Pattānī ḥangwat Pattānī [Draft, Final Report on the Pattani Urban Community, Pattani Province]** (Bangkok: Pioneer Consult Company Limited, 2023), 30.
- 21 Prince of Songkla University, **Phānthī mōradok thāng watthanatham mŭang kao Pattānī (Cultural Atlas) khrōngkān ḥat tham phān mēbot lə phang mēbot kān‘anurak lə phatthanā bōriwēn mŭang kao Pattānī [Cultural Heritage Map of Pattani Old Town (Cultural Atlas), Master Plan and Conservation Plan Project for the Preservation and Development of Pattani Old Town]** (Songkhla: Prince of Songkla University, 2020), 20-104.

Bibliography

- Arbibusta Dorloh. **Kān phanūak rat Pattānī phān ratthammanūn dōi rat Thai [The Incorporation of the Patani State through the Constitution by the Thai State]**. Accessed January 5, 2025. Available from <https://deepsouthwatch.org/th/node/9567>.

Charnvit Kasetsiri. **Hētkān khwām mai sangop nai ḥangwat chāidān phāk tai kap prawattisāt bāṭphlā [History “Unrest in Thailand’s Southern Border Provinces” and “The History of Wounds”]**. Accessed September 4, 2025. Available from https://www.silpa-mag.com/history/article_9119.

Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King. **Watthanatham phatthanākān thāng prawattisāt ‘ēkkalak lə phūmpanyā ḥangwat Pattānī [Culture, Historical Development, Identity, and Wisdom of Pattani Province]**. Bangkok: Committee on Document Compilation and Archives under the Executive Committee for the Celebration in Honor of His Majesty the King, 2000.

Consultants of Technology Company Limited. **Phang mŭang rūam Pattānī (prap prung khrang thī sām) kān prachum khanakammakān phīḥhāranā dān kān phangmŭang khrang thī sām / sŏngphanhārōihoksipḥet [Pattani Comprehensive Plan (Third Revision): Meeting of the Urban Planning Committee No. 3/2024]**. Bangkok: Consultants of Technology Company Limited, 2024.

Ibrahim Syukri. **Prawattisāt rāṭcha‘ānāṭhak Malāyū Pattānī [The History of the Malay Kingdom of Patani]**. Chiang Mai: Silkworm Books, 2006.

“Kot krasŭng hai chai bangkhap phangmŭang rūam mŭang Pattānī Phō.Sō. sŏngphanhārōihāsippḥet [Ministerial Regulation on the Enforcement of the Pattani Comprehensive City Plan, B.E. 2558 (2015)].” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 132, part 79 Kor (August 24, 2015): 1-48.

LueCovery. **Lue Podcast #2 pōet phongsāwadān yōn ḥut kamnōt ‘ānāṭhak Pattānī lə kān khūr trong tō Sayām mā tē khrang ‘a dīt [Lue Podcast #2, Revisiting the Chronicles: The Origins of the Pattani Kingdom and Its Historical Allegiance to Siam]**. July 12, 2023. Video, 07:17. Available from <https://www.youtube.com/watch?v=huagFM8w2vY>.

Lynch, Kevin. **The Image of the City**. Cambridge: The MIT Press, 1960.

Nutthakorn Thananun and Nopadon Thungsakul. “Kān thāithōt ‘attalak thōngthīn phān ngān sathāpattayakam rūamsamai kōranī suksā nai prathēt Thailāe phūmiphāk ‘Ēchīa [Transferring of Local Identities Through Contemporary Architecture: Case Study in Thailand and Asia].” **Built Environment Inquiry Journal** 20, 1 (January-April 2021): 1-20.

Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (ONEP), Ministry of Natural Resources and Environment. **Khrōngkān kamnot khōpkhēt phūnthī mǔang kao mǔang kao Pattānī [The Project for Defining the Boundaries of the Old Town, Pattani Old Town]**. Bangkok: Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (ONEP), 2012.

Papanin Kasettrata. **Hāsip hētkān samkhan nai prawattisāt Thai [50 Important Events in Thai History]**. Bangkok: Matichon, 2014.

Pioneer Consult Company Limited. **Rāng rāngān kānsuksā chabap sutthāi chumchon mǔang Pattānī čhangwat Pattānī [Draft, Final Report on the Pattani Urban Community, Pattani Province]**. Bangkok: Pioneer Consult Company Limited, 2023.

Prawat Pattānī [The History of Pattani]. Accessed April 24, 2024. Available from <https://archive.oas.psu.ac.th/pn/images/stories/pnHistory/pnArchive0003.pdf>.

Prawattisāt čhangwat Pattānī [A History of Pattani Province]. Accessed January 5, 2025. Available from <http://www.pattani.go.th/content/history.pdf>.

Prince of Songkla University. **Phānthī mōradok thāng watthanatham mǔang kao Pattānī (Cultural Atlas) khrōngkān čhat tham phān mēbot lāe phang mēbot kān’anurak lāe phatthanā bōriwēn mǔang kao Pattānī [Cultural Heritage Map of Pattani Old Town (Cultural Atlas), Master Plan and Conservation Plan Project for the Preservation and Development of Pattani Old Town]**. Songkhla: Prince of Songkla University, 2020.

Ross, Michael. **Planning and the Heritage: Policy and Procedures**. 2nd ed. London: Routledge Press, 1996.

Vimolsiddhi Horayangkura. **Phrūtṭikam manut kap saphāp wētṭlōm mūnlathān thāng phrūtṭikam phūa kān’ōkbāp lāe wāngphān [Human Behavior and the Environment: Behavioral Foundations for Design and Planning]**. 5th ed. Bangkok: Chulalongkorn University Press, 1998.

Worskett, Roy. **The Character of Town: An Approach to Conservation**. London: Architectural Press, 1969.

Illustration Sources

All illustrations by the authors unless otherwise specified.

Introductory figure Modified from “Kot krasūng hai chai bangkhap phangmǔang rūam mǔang Pattānī Phō.Sō. sōngphanhārōihāsippāet [Ministerial Regulation on the Enforcement of the Pattani Comprehensive City Plan, B.E. 2558 (2015)],” **The Royal Thai Government Gazette**, Vol. 132, part 79 Kor (August 24, 2015): 25.

Fig. 1 Modified from Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (ONEP), Ministry of Natural Resources and Environment, **Khrōngkān kamnot khōpkhēt phūnthī mǔang kao mǔang kao Pattānī [The Project for Defining the Boundaries of the Old Town, Pattani Old Town]** (Bangkok: Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (ONEP), 2012), 15.

Fig. 5 Modified from Consultants of Technology Company Limited, **Phang mǔang rūam Pattānī (prap prung khrang thī sām) kān prachum khanakammakān phīčhāranā dān kān phangmǔang khrang thī sām / sōngphanhārōihoksipčhet [Pattani Comprehensive Plan (Third Revision): Meeting of the Urban Planning Committee No. 3/2024]** (Bangkok: Consultants of Technology Company Limited, 2024), 5.